

UNIVERZITET SINGIDUNUM
DEPARTMAN ZA POSLEDIPLOMSKE STUDIJE

STUDIJSKI PROGRAM:
MENADŽMENT U OSIGURANJU

MASTER DIPLOMSKI RAD

OSIGURANJE ŽIVOTA ZA SLUČAJ SMRTI KORISNIKA
KREDITA (RIZIKO OSIGURANJE)

Mentor:
Prof. dr Jovan Rašeta

Student:
Vučeta Minić
Br. indeksa: 12/06

BEOGRAD, maj 2010. god.

SADRŽAJ

	Str.
1. UVOD	4
2. POJAM I OSNOVNA OBILJEŽJA ŽIVOTNOG OSIGURANJA	6
2.1. Rizici u osiguranju života	11
2.2. Vrste osiguranja života	13
2.3. Funkcija i privredni značaj osiguranja života	20
2.4. Tehničke osnove osiguranja	20
2.4.1. Tablice smrtnosti	21
2.4.2. Obračunska kamatna stopa	22
2.4.3. Troškovi provođenja osiguranja	22
2.4.4. Matematička rezerva	22
3. STAMBENI KREDITI	24
3.1. Karakteristike i uslovi odobravanja stambenih kredita	24
3.1.1. Karakteristike stambenih kredita	24
3.1.2. Instrumenti obezbeđenja stambenih kredita	26
3.1.3. Uslovi odobravanja stambenih kredita	26
3.2. Poslovanje Korporacije za osiguranje stambenih kredita	29
3.2.1. Pojam Korporacije za osiguranje stambenih kredita	29
3.2.2. Djelatnost Korporacije	29
3.2.3. Poslovanje Korporacije	30
4. POJAM OSIGURANJA ŽIVOTA ZA SLUČAJ SMRTI KORISNIKA KREDITA	35
4.1. Pribava osiguranja	37
4.1.1. Primjer za izračunavanje premije	38
5. SARADNJA SA BANKAMA U SPROVOĐENJU OSIGURANJA ŽIVOTA ZA SLUČAJ SMRTI KORISNIKA KREDITA	43
5.1. Banke kao aktivni učesnici u poslovima osiguranja	43
5.2. Ugovaranje osiguranja života za slučaj smrti korisnika kredita sa bankama	44
6. TENDENCIJE OSIGURANJA ŽIVOTA I PREDLOZI ZA NOVU REGULATIVU	47
7. ZAKLJUČAK	50
8. LITERATURA	52

„Problem istraživanja proističe iz neznanja ili nedovoljnog znanja. Međutim neznanje i nedovoljno znanje nijesu automatski problemi istraživanja, jer naše je neznanje toliko veliko da ga znanost nikad neće riješiti. Razvitkom znanosti povećava se naše znanje, ali se povećava i znanje o neznanju, pa se tako povećava i broj problema u znanosti. Neznanje koje nam je poznato nije isto što i problem istraživanja, jer konkretno istraživanje može obuhvatiti samo mali dio onoga što ne znamo.“

Kotler Ph.

1. UVOD

Ako uzmemo u obzir jednu od definicija osiguranja koja glasi: „Osiguranje predstavlja udruživanje lica izloženih istoj opasnosti s ciljem da zajednički podnesu štetu za koju se unaprijed zna da će, prema teoriji vjerovatnoće, zadesiti samo neke od njih.“, dolazimo do zaključka da suština osiguranja leži u načelu uzajamnosti. Njegov temelj je zajednica korisnika ili vlasnika predmeta osiguranja koji pojedinačno mogu pretrpjeti štetu od osiguranih opasnosti. Preko osiguranja se izjednačavaju i izravnavaju rizici na prihvatljivom, lako podnošljivom nivou.¹ Upravo načelo uzajamnosti predstavlja osnov za pojedine oblasti osiguranja kakvo je i životno osiguranje.

Na razvoj životnog osiguranja utiče, prije svega, ekonomska stabilnost kao i razvijeniji životni standard. Naime, razdoblje od 1981. do 1990. godine karakterišu zaoštreni ekonomski problemi ispoljeni kroz visoku stopu inflacije, depresijaciju domaće valute u odnosu na strane valute, uvoznu zavisnost opreme i repromaterijala, što je u uslovima velike zaduženosti prema inostranstvu, uslove privređivanja činilo još težim. U uslovima ekonomske stabilizacije i sprovođenja širokih mjera štednje, na obuhvatnost osiguranja i stepen naplate premije osiguranja uticala su i nepovoljna kretanja likvidnosti korisnika društvenih sredstava.²

U ovom radu posvetićemo se detaljnije životnom osiguranju, tačnije biće više riječi o jednoj vrsti životnog osiguranja, osiguranju života za slučaj smrti korisnika kredita. Ova specifična vrsta osiguranja života je već duži niz godina zastupljena u zemljama

¹ D.Mrkšić,J.Miloradić,N.Žarković:Uvod u osiguranje i životna osiguranja, N.Sad,2006.

² Dr Kočović J., Dr Šulejić P., *Osiguranje*, CID, Beograd, 2002, str.205.

Evropske unije a nekojke godine unazad pojavljuje se u zemljama u okruženju. Osiguranje života za slučaj smrti korisnika kredita kod nas je zastupljeno odnedavno, ali i za tako kratak vremenski period bilježi značajan učinak u portfeljima osiguravajućih kompanija koje se bave ovom vrstom osiguranja.

Nakon dužeg vremena pružila se mogućnost da se na relativno lak i brz način dođe do novčanih sredstava potrebnih za rešavanje pretežno egzistencijalnih potreba, tako da se veliki dio radno aktivnog stanovništva opredijelio za zaključenje ugovora o kreditu. Sa oživljavanjem kreditne sposobnosti građana, širila se i ponuda kredita, tako da su se u veoma kratkom periodu na našem tržištu našli i dugoročni krediti.³

U cilju adekvatnog upravljanja kreditnim rizikom, svaka banka je dužna da procjenjuje kreditnu sposobnost građana ali i da zahtijeva kvalitetne instrumente obezbjeđenja rizika. Traženi instrumenti obezbjeđenja rizika razlikuju se u zavisnosti od vrste kredita i visine kreditnog zaduženja, i definisani su aktima poslovne politike svake banke. U velikom broju slučajeva, naročito za dugoročne kredite, pored niza neophodnih instrumenata obezbjeđenja zahtijeva se i **polisa osiguranja života korisnika kredita** založena u korist banke – davaoca kredita.

Postupkom zalaganja polise osiguranja dolazi do promjene korisnika osiguranja, tako da ako dođe do nastupanja osiguranog slučaja založen povjerilac (u ovom slučaju banka) može da naplati iznos dospjelih obaveza ugovarača osiguranja/osiguranika, ali najviše na ugovorenu sumu iz polise, u skladu sa uslovima osiguranja.

Istaknuta pitanja biće predmet daljih istraživanja u ovom radu.

³ Prof. dr Dragan Mrkšić, Gordana Tomašević-Dražić, Polisa osiguranja života u funkciji dobijanja komercijalnih kredita, zbornik radova: Osiguranje u susret procesu pridruživanja SiCG Evropskoj uniji, Palić 2006 god., str. 178

2. POJAM I OSNOVNA OBILJEŽJA ŽIVOTNOG OSIGURANJA

Osnovna specifičnost osiguranja života je u tome što predstavlja kombinaciju osiguranja od osiguranog rizika i štednje⁴. Ovo osiguranje se odnosi na sva osiguranja kod kojih prestankom ili trajanjem života jednog ili više lica (osiguranika) dolazi do isplate osigurane sume od strane osiguravača. Dakle, osiguranje života predstavlja ugovor kojim se osiguravač, nasuprot plaćenim premijama, obavezuje da isplati osiguraniku ili licu koje on odredi određenu sumu ili rentu u slučaju njegovog doživljenja određenog vremena ili u slučaju smrti osiguranika.

Osigurana svota je bitan element ugovora o osiguranju lica, pošto se jedino prema visini osigurane sume može utvrditi visina premije⁵. Kao što je već prethodno navedeno, osigurana suma u osiguranju lica predstavlja gornju granicu obaveze osiguravača. Ukoliko se desi osigurani slučaj osiguravač je dužan da isplati osiguranu svotu pod onim uslovima pod kojima je dogovoreno bez obzira na visinu štete koja je nastupila jer se osigurana suma utvrđuje nezavisno od toga koliko će iznositi šteta. Samim nastupanjem osiguranog slučaja osiguranik stiče pravo na isplatu osigurane sume i nije obavezan da dokazuje štetu koju je pretrpio kao ni visinu štete. Kako ova vrsta osiguranja ne uključuje materijalni interes, ona se može zaključiti za slučaj smrti ili posledica od nesrećnog slučaja trećeg lica, a ne samo ugovarača osiguranja.

Životno osiguranje predstavlja nadogradnju socijalnog (obaveznog) osiguranja. Pored socijalne funkcije, osiguranje života predstavlja izvor kreditiranja koji je neophodan i za pojedinca i za privredu. Pojedincu polisa životnog osiguranja može predstavljati garanciju neophodnu za dobijanje kredita, a za privredu predstavlja izvor sredstava koja se dalje mogu ulagati. U okviru životnog osiguranja kumuliraju se premije

⁴ B. Marović, V. Avdalović, «Osiguranje i upravljanje rizikom», Biografika AD Subotica 2003, strana 286.

⁵ Z. Petrović, T. Petrović: »Osiguranje života«, Glosarijum 2003, strana 16.

koje imaju karakter štednje koja je dugoročna, unaprijed određena i sa već definisanom namjenom.

Da bi se ostvarilo osnovno načelo, izjednačavanje premije (prikupljenih sredstava) osiguranja života i obaveza iz ovog osiguranja, potrebno je da se štedni dio premije zajedno sa kamatom tokom trajanja osiguranja akumulira. Ova sredstva formiraju tzv. matematičku rezervu koja predstavlja iznos sredstava koja su potrebna da se izvrše buduće obaveze osiguravača (osigurane sume) umanjene za vrijednost budućih obaveza ugovarača osiguranja (štedne premije)⁶.

Tehnika osiguranja života bazirana je na teoriji vjerovatnoće, zakonu velikih brojeva a koriste se i odgovarajući matematičko-statistički modeli i aktuarske metode. Zahtijeva se potpuna kompenzacija rizika odnosno da se u potpunosti obezbijedi izvršenje obaveza po osnovu osiguranja.

Tarifa premija se formira na osnovu statističkih podataka koji se nalaze u tablicama smrtnosti. Veoma je bitno postaviti pravilnu računsku osnovu za izračunavanje tehničke premije⁷ koju predstavljaju tablice smrtnosti zajedno sa kamatnom stopom. Izuzetno je važno pravilno odrediti tehničku premiju u osiguranju života jer ona u toku trajanja osiguranja treba da ostvari kamatu najmanje u visini stope ukalkulisane u tarifi premije.

Prema osnovnom principu matematike osiguranja, matematičko očekivanje sadašnje vrijednosti svih uplata neto premija jednako je matematičkom očekivanju sadašnje vrijednosti isplate osigurane sume. Međutim, matematičko očekivanje isplate nije za svaku godinu isto. Ono se povećava sa starošću osiguranika jer se povećava vjerovatnoća smrti. Kada bi osiguranik plaćao svake godine trajanja osiguranja premiju koja je jednaka matematičkom očekivanju isplate u istoj godini smatralo bi se da plaća

⁶ Za uspješno poslovanje osiguravača potrebno je organizovano tržište jer to omogućava da njegove usluge postanu prepoznatljive kupcima. S obzirom na karakteristike osiguranja života za razvoj ove vrste osiguranja potrebno je obezbijediti ekonomske i institucionalne uslove. Prema podacima za 2002. godinu na životno osiguranje otpada 58% od ukupne bruto premije u svjetskim razmjerama, dok je u našoj zemlji taj procenat tek 1,2 % od ukupne bruto premije. Ali i pored otežanih ekonomskih uslova u SCG u posljednjim godinama ova vrsta osiguranja bilježi rast. Prema podacima Udruženja osiguravajućih organizacija Srbije i Crne Gore učešće životnog osiguranja u ukupnoj bruto premiji je 3,5% za 2003. godinu.

⁷ »Tehnička premija služi za izravnjanje rizika u osiguranju i treba da iznosi onoliko koliko je potrebno za isplate iz osiguravajućeg fonda na ime pokrića nastalih šteta.«, Dr J. Kočović, Dr P. Šulejić, »Osiguranje« Ekonomski fakultet Beograd, 2002, strana 70.

prirodnu premiju. Prirodna premija bi normalno rasla sa godinama starosti i bila bi dovoljna da pokrije rizik tekuće godine tj. ukupna suma premija koju bi platio određeni skup ljudi (osiguranika) bila bi jednaka isplatama osiguranih suma osiguranicima. U tom slučaju ne bi bilo matematičke rezerve tj. onog dijela premija koji preostaje za isplate sledećih godina osiguranja. Međutim, pošto je veoma teško u starijim godinama života kada je i rizik od smrti veći plaćati visoke premije realnije je umjesto prirodne premije plaćati prosječnu premiju. Premija koju plaća osiguranik u prvim godinama osiguranja veća je od prirodne premije, a u poslednjim godinama je manja tako da se razlika u ovim godinama nadoknađuje iz matematičke rezerve. Prema tome osiguravač upotrebljava samo dio uplaćene premije za pokriće svojih obaveza u istoj godini, a preostali dio štedi za naredne godine. Dio premije koji se iste godine isplaćuje osiguranicima je **riziko premija**, a dio premije koji preostaje za sledeće godine je **štedna premija**. Prema tome neto premija se sastoji iz dva dijela: riziko premije i štedne premije.

Riziko premija određene godine osiguranja jednaka je matematičkom očekivanju isplata u toku te godine. Preostali dio premije je štedna premija koja se sastoji iz rezerve sigurnosti i matematičke rezerve.

Matematička rezerva⁸ u trenutku t je definisana kao zbir svih do tog trenutka dospjelih neto premija, umanjen za do tada izvršene isplate (ukamaćene do tog trenutka). Kako se isplate potpuno namiruju iz riziko premije može se reći da je matematička rezerva jednaka zbiru do časa t dospjelih neto premija umanjena za pripadajuću riziko premiju. Zato matematičku rezervu možemo definisati kao: zbir svih do tog trenutka dospjelih (i ukamaćenih) štednih premija tj. iznosa sredstava koji ostaje kada se od neto premije odbije riziko premija. Problem izračunavanja matematičke rezerve uz problem konstrukcije tablica smrtnosti, jedan je od centralnih problema matematike osiguranja života (aktuarske matematike). Osiguravači svake godine računaju matematičku rezervu kako bi mogli dio svog kapitala plasirati i dobiti zadovoljavajući prinos na plasirana sredstva.

Glavni zadatak (cilj) osiguravača jeste da uvijek ima pozitivnu matematičku rezervu da bi mogao sigurno da izvršava svoje obaveze. Ako osiguranik želi da prekine osiguranje tada će osiguravač morati osiguraniku da povрати dio trenutne matematičke

⁸ Premijska rezerva.

rezerve koji se odnosi na njegovo osiguranje jer je matematička rezerva trebala da posluži za pokriće budućih rizika koji su za osiguravača nestali prekidom osiguranja. Ovaj prekid osiguranja sa povratom dijela premije naziva se otkup osiguranja. Problem visine otkupa osiguranja svodi se u suštini na problem izračunavanja matematičke rezerve.

Postoje i neke specifične vrste osiguranja za koje je potrebno konstruisati posebne tablice smrtnosti, izračunati premiju i matematičku rezervu. Takva su npr. grupna osiguranja (osiguranja kod kojih osiguranje jedne osobe zavisi od života i smrti nekoliko osoba tj. grupe ljudi), osiguranje ljudi sa povećanim rizikom smrti usled bolesti ili obavljanja određenog zanimanja koje predstavlja opasnost po život.

Osiguravač treba tačno da zna koji dobitak ostvaruje u svom poslovanju. Jedan od izvora dobitka u osiguranju života odnosi se na smanjenje smrtnosti u odnosu na očekivanu. Obično se smrtnost smanjuje tokom vremena, što dokazuju tablice smrtnosti iz raznih vremenskih perioda. Samim tim što osiguravač kod kalkulacije premija primjenjuje tablice smrtnosti koje se odnose na neki protekli period, on će zbog smanjenja smrtnosti od vremena izrade tablica do vremena dospjeća rokova osiguranja, ostvarivati dobitak – dobitak od smrtnosti. Komutativni brojevi koji su dati u tablicama smrtnosti računati su uz kamatnu stopu koja može biti niža od stope koju osiguravač dobija kada plasira svoja sredstva. Ova razlika u kamatnim stopama takođe predstavlja dobitak za osiguravača. Ako su stvarni troškovi manji od ukalkuliranih u bruto premiju, tada je i ova razlika dobitak za osiguravača. Postoje i slučajevi kada osiguranik prekine plaćanje premije bez dobijanja otkupa i nakon određenog roka dolazi do obustave (storniranja) njegovog osiguranja. Djelovi neto premije koji su plaćeni do storna ulaze u dobitak osiguravača (izuzev riziko premija i nekih nepokrivenih troškova). Svaki od navedenih uzroka dobitka može biti i uzrok gubitka. Osiguravači imaju ukalkulisane ove dobitke, tako da prilikom određivanja bruto premija, odnosno osiguranih suma, obično koriste manje akvizicione troškove, troškove tekućeg poslovanja i inkaso troškove⁹ nego što su stvarni troškovi, a samu razliku nadoknađuju iz navedenih dobitaka. Generalno posmatrano izvori dobiti u osiguranju života mogu se podijeliti na:

- dobit od kamata na plasmane sredstava štedne premije (matematičke rezerve),

⁹ Akvizicioni troškovi obuhvataju troškove pribavljanja osiguranja, troškove provizije za agente, troškove izdavanja polisa. Troškovi tekućeg poslovanja odnose se na obradu i vođenje portfelja osiguranja života. Inkaso troškovi obuhvataju sve troškove koji nastaju prilikom naplate premije.

- dobit na pozitivnom rezultatu ispoljavanja rizika – dobit po osnovu dopunskih osiguranja,
- tehnička dobit – dobit koja se ostvaruje usled storniranja osiguranja zbog neplaćanja premije prije roka za koji je prema uslovima omogućeno pravo otkupa ili kapitalizacije i dobit koja prilikom otkupa ili kapitalizacije predstavlja razliku između matematičke rezerve i otkupne ili kapitalizovane vrijednosti.

2.1. Rizici u osiguranju života

Osnovni rizici koji su pokriveni osiguranjem života su doživljenje određene starosti i rizik smrti osiguranika. Međutim, u toku trajanja ugovora o osiguranju života javljaju se brojni rizici koje treba ukalkulisati u premiju koja se plaća. Dodatne rizike i neizvjesnost stvaraju same karakteristike ove vrste osiguranja: dugoročnost ugovora i fiksna premija koja se plaća tokom cijelog trajanja osiguranja iako rizik raste sa starošću osiguranika; kamatna stopa se određuje na početku trajanja osiguranja i pretežno je fiksno određena i konstantna. Sve promjene koje se dešavaju na tržištu, fluktuacije i kolebanja, negativna kretanja na tržištu kamatnih stopa, konkurencija na tržištu osiguranja mogu uticati na investicioni portfelj osiguravača.

Osiguravači života moraju imati određene iznose koji se odnose na tehničke rezerve, marginu solventnosti i garantni fond. Sredstva tehničke rezerve moraju biti u iznosu koji će obezbijediti redovno izvršavanje dospjelih obaveza. Marginu solventnosti čine osnovni kapital, sredstva rezervi i druga sredstva koja ne služe za izvršenje obaveza iz ugovora. Minimalna margina solventnosti utvrđuje se posebno za pojedine vrste osiguranja. Kod osiguranja života tj. kod osiguranja kod kojih se formira matematička rezerva minimalna margina solventnosti je 4% matematičke rezerve, a za dopunska osiguranja koja se sprovode uz osiguranje života¹⁰ visina se određuje na osnovu obračuna kod koga je polazna osnova iznos premije u prethodnoj poslovnoj godini i iznos šteta u samopridržaju¹¹ osiguravača i ukupnog iznosa šteta (štete koje su u samopridržaju i štete koje su prenijete kod reosiguravača). Garantni fond predstavlja 1/3 margine solventnosti.

Generalno posmatrano rizici sa kojima se osiguravači života susrijeću su:

- rizik imovine – povezuje se sa činjenicom da plasmanima osiguravača može pasti vrijednost (nepredviđeni porast kamatnih stopa),
- rizik određivanja premije – povezan je sa osnovnom karakteristikom ugovora o osiguranju života tj. dugoročnog trajanja ugovora o osiguranju života. Premija je fiksna tokom cijelog trajanja osiguranja i nju je potrebno odrediti na početku

¹⁰ Najčešće se uključuje dodatno osiguranje od nezgode tj. osiguranje od posledica nesrećnog slučaja.

¹¹ Samopridržaj – dio svote osiguranja ili štete čije osiguravajuće pokriće obezbjeđuje osiguravač i koji se ne predaje u reosiguranje, B. Marović, N. Žarković „Leksikon osiguranja“, «DDOR Novi Sad» AD, Novi Sad, 2002, strana 412.

perioda. Određivanje premije se vezuje za smrtnost, kamatnu stopu i troškove tako da se prilikom određivanja premije moraju uzeti u obzir rizici koji su povezani sa sva tri činioca (smrtnost može da premaši očekivanu smrtnost, kamatna stopa koja je određena može da bude previsoka tako da u tom slučaju ne može da se održi na dugi rok u sigurnim plasmanima, troškovi osiguranja mogu se potcijeniti),

- rizik usklađivanja imovine i obaveza – odnosi se na ročnost. Matematička rezerva je dugoročna i predstavlja obavezu osiguravača. Sa druge strane i plasmani su izrazito dugoročni. Ukoliko se desi neka nepredviđena situacija (otkup ili loše procijenjena smrtnost) osiguravači svoje plasmane moraju prodavati ispod njihove stvarne vrijednosti i tako nastaje gubitak i na strani imovine i na strani obaveza. Zbog ovih situacija javlja se tendencija zamjene plasmana na dugi rok plasmanima na kraći i kratki rok, umjesto fiksne kamatne stope uvode se proizvodi sa varijabilnom kamatnom stopom, a time i sa varijabilnom premijom.
- nepredvidivi rizik – povezuje se sa neizvjesnošću, što se može desiti u budućnosti (promjene na tržištu, promjene u Zakonima, itd.)¹².

Način na koji se osiguravač adekvatno štiti od svih rizika jeste da u svakom trenutku ima određeni nivo rezervi, ili u vidu premijske rezerve ili u vidu raspoloživog kapitala, kako bi mogao da kontroliše i da upravlja rizicima. Da bi se sve ovo postiglo mora postojati saradnja između finansijske i aktuarske službe osiguravača.

Cilj svakog zaključivanja ugovora o osiguranju je otklanjanje negativnih posledica štetnih događaja odnosno prebacivanje rizika (opasnosti) sa osiguranika, odnosno korisnika osiguranja na osiguravača. Osiguranje života omogućava pojedincu da se na vrijeme zaštiti, da obezbijedi sebi i svojoj porodici sigurniju budućnost.

¹² Časopis Svijet osiguranja broj 3 – S. Andrijačević, A. Radić »Rizik u životnim osiguranjima«

2. 2. Vrste osiguranja života

Osiguranje života se može podijeliti prema većem broju kriterijuma. Svakako najprihvatljivija i najsveobuhvatnija, a za našu analizu najznačajnija podjela je podjela prema načinu isplate osigurane sume i to na osiguranje kapitala i osiguranje rente. Svaka od ovih vrsta se dalje može podijeliti na nekoliko podvrsta. Osnovne vrste osiguranja kapitala su:

- osiguranje za slučaj smrti¹³ sa određenim trajanjem koje je najstariji i najjednostavniji oblik životnog osiguranja. Osigurana suma se isplaćuje samo ako osiguranik umre u određenom roku tj. u ugovorenom vremenskom periodu, a ako preživi uplaćena premija ostaje osiguravaču tj. nema isplate osigurane sume ukoliko smrt nastupi nakon određenog datuma (n godina od dana zaključenja polise). Nema karakter štednje tako da je sličnije imovinskim osiguranjima nego osiguranju lica. Ovo osiguranje se može obnavljati, tj. osiguranik može produžiti polisu za određeni period zaštite. Premija se povećava sa svakim obnavljanjem, a osnova su godine starosti osiguranika u trenutku obnavljanja polise. Ova vrsta osiguranja je fleksibilna u pogledu postojanja mogućnosti da se polisa zamijeni nekom drugom polisom, tj. zamjena terminskog osiguranja za doživotno ili neko drugo osiguranje koje u sebi ima štednu komponentu;
- doživotno osiguranje za slučaj smrti - ugovorena suma se isplaćuje bez obzira kada je osiguranik slučaj nastao. Premija se plaća ili do smrti osiguranika ili određeni broj godina. Osnovne karakteristike ove vrste osiguranja su da je premija fiksna tokom cijelog perioda uplaćivanja premija (prema starosti i zanimanju osiguranika), fiksna osigurana suma i postoji mogućnost otkupa tokom trajanja osiguranja. Ovo je osiguranje koje je sklopljeno u korist određene osobe;
- osiguranje za slučaj doživljenja – osigurana suma se isplaćuje korisniku osiguranja ukoliko je doživio određeni broj godina koji je naznačen u polisi kao kraj trajanja osiguranja;
- mješovito osiguranje – osiguranje za slučaj smrti i doživljenja. To je osiguranje kod kojeg osiguravač plaća osiguranu sumu korisniku osiguranja u slučaju smrti

¹³ D. Mrkšić, J. Miloradić, N. Žarković, Uvod u osiguranje i životna osiguranje, Zaslun, N. Sad, 2006.god.

osiguranika u toku trajanja osiguranja ili po isteku ugovora o osiguranju osiguraniku u slučaju doživljenja predviđenih godina starosti. U prvom slučaju postoji polisa na određeni rok a u drugom polisa za slučaj doživljenja. Porast štedne premije se na kraju izjednačava sa novčanim iznosom na koji polisa glasi. Ovo su osiguranja koja osim rizika osiguranja sadrže i element štednje. Osnovne karakteristike mješovitog osiguranja su sledeće: trajanje osiguranja je na određeno vrijeme, za slučaj ranije smrti korisniku naznačenom u polisi, odnosno zakonskom nasledniku se isplaćuje osigurana suma, uslovi koji su dogovoreni na početku osiguranja ne mogu se mijenjati tokom trajanja osiguranja, osiguranje se može otkupiti, polisa može služiti kao garancija za dobijanje kredita. Ovaj oblik osiguranja života danas je najčešći na svjetskom tržištu.

Pod rentnim osiguranjem podrazumijevaju se periodične isplate određenih ugovorenih iznosa osiguraniku kroz određeni vremenski period ili do kraja života. Pravo na rentu ima osiguranik nakon uplate ukupne premije. Renta je način neposrednog pretvaranja kapitala u dohodak. Postoji više oblika renti a mogu se podijeliti prema nekoliko kriterijuma:

1. Prema kriterijumu početka isplate rente mogu biti:
 - neposredne – isplata rente počinje odmah nakon potpune uplate premije i
 - odložene – početak isplate rente je odložen za ugovoreno vrijeme nakon potpune uplate premije.
2. Prema kriterijumu trajanja isplate postoje:
 - privremene – rok trajanja je ugovoren na određeno vrijeme i
 - doživotne – isplate traju do smrti osiguranika .
3. Prema iznosu koji se isplaćuje postoje:
 - stalne rente – isplaćuju se uvijek u istom iznosu i
 - promjenljive rente – mogu rasti odnosno smanjivati se iz godine u godinu. Rentu koja će se smanjivati iz godine u godinu osiguravaju oni koji smatraju da će im potrebe u budućnosti biti manje.
4. Prema načinu plaćanja rente postoje:
 - anticipativne rente – isplata rente na početku perioda i

- dekurzivne rente – isplata rente na kraju perioda.

5. Prema načinu isplate rente se mogu ugovoriti kao:

- mjesečne,
- kvartalne,
- polugodišnje i
- godišnje.

Ukoliko premija koja se plaća u djelovima nije u cijelom iznosu uplaćena do dana ugovorenog početka plaćanja odložene rente, visina rente se koriguje, odnosno smanjuje na visinu koja odgovara uplaćenom iznosu premije. Ako osiguranik odložene rente umre prije ugovorenog početka isplate, osiguravač isplaćuje zakonskim nasljednicima¹⁴ osiguranika kapitalizovani (uglavničeni) iznos uplate a to je matematička rezerva umanjena za troškove poslovanja. Visina premije u rentnom osiguranju zavisi od starosne dobi osiguranika, pola osiguranika i načina na koji se renta uplaćuje (da li je jednokratna uplata ili u ratama). Premija je za isti iznos viša ukoliko se renta isplaćuje početkom perioda (mjesec, kvartal, polugodište, godina) nego ako se isplaćuje na kraju perioda.

Kod dekurzivne rente može se ugovoriti pravo proporcije i u tom slučaju postoji obaveza osiguravača da plati proporcionalni dio rente za ono vrijeme koliko je osiguranik živio u tom periodu (ako to ne bi bilo ugovoreno korisnik ne bi imao pravo na dio rente). Rente u kojima je ugovorena proporcija su skuplje, neznatno, od renti u kojima nije ugovorena proporcija. (Primjer: Ukoliko osoba X prima polugodišnju rentu dekurzivno, što znači da 01. 07. prima rentu za period od prvih šest mjeseci i ako osiguranik umre u četvrtom mjesecu tada nasljednik tog osiguranika ugovorom o proporciji ima pravo na 4/6 polugodišnje rente, a ako nema ugovorene proporcije, nasljednik nema pravo ni na kakvu isplatu.)¹⁵

¹⁴ Zakonskim nasljednicima se smatraju: 1. djeca osiguranika i njegov bračni drug (naknada se isplaćuje u jednakim djelovima), 2. djeca osiguranika na jednake djelove ako nema bračnog druga, 3. bračni drug osiguranika i njegovi roditelji ako nema djece (polovina bračnom drugu polovina na jednake djelove roditeljima ako su oba živa, odnosno u cjelosti onom roditelju koji je u životu), 4. bračni drug osiguranika ako su oba roditelja umrla prije njegove smrti kojem tada pripada ukupan iznos naknade, 5. roditelji ili roditelj osiguranika koji je u životu, ako nema bračnog druga (ako su oba roditelja živa naknada se isplaćuje na jednake djelove, a ako je samo jedan roditelj u životu ukupan iznos naknade isplaćuje se nadživjelom roditelju), 6. zakonski nasljednik osiguranika ili nasljednici utvrđeni pravosnažnom sudskom odlukom, ako nema lica navedenih u prethodnim tačkama.

¹⁵ Časopis Svijet osiguranja br. 9. – S. Anrdijašević, A. Radić »Vrste osiguranja života i njihove karakteristike«, str. 32.

U rentnom osiguranju rizik za osiguravače je da će osiguranik živjeti duže nego što se očekuje, a kod osiguranja kapitala da će osiguranik umrijeti prije nego što se očekuje. Za životna osiguranja kapitala zdravstveno stanje osiguranika je mnogo bitnije nego kod rentnog osiguranja, jer ukoliko dođe do smrti osiguranika u toku trajanja osiguranja obaveza osiguravača je da korisniku osiguranja za slučaj smrti isplati cijelu osiguranu sumu bez obzira što nije uplaćena premija u cijelom iznosu.

Ovo su standardni oblici osiguranja života iz kojih su izvedeni brojni ostali oblici. Prisustvo inflacije ili očekivanja da će do nje doći i promjenljiva kamatna stopa na tržištima kao i razne nestabilnosti i fluktuacije i kolebanja u privredi su karakteristika današnjice. Shodno svim uslovima koji vladaju na tržištima osiguravači života su počeli da nude fleksibilnije proizvode osiguranja života. S obzirom na nivo inflacije i kolebanja na tržištu dolazi do smanjenja realne vrijednosti ugovorenih osiguranih suma a fiksna premija i fiksni rokovi plaćanja postaju sve manje privlačni za osiguranike. Zato osiguravači moraju da nude nove proizvode kako bi odgovorili na potrebe tržišta. Ti novi proizvodi se razlikuju u zavisnosti od toga kako se definišu pojedni elementi u ugovoru o osiguranju; premija, kamate i osigurane sume su fiksne ili varijabilne. Ovo su varijacije osnovnih oblika osiguranja života a suština njihovog postojanja je ostvarivanje konkurentnosti osiguranja života s obzirom na ostale oblike štednje, transparentnosti polise osiguranja koja u svakom trenutku pruža informacije o svim elementima cijene osiguranja i o djelovima premije koji se odnose na smrtnost, troškove i kamatu. Postoje oblici isključivo zbog pridobijanja novih osiguranika, prilagođavanja mogućnostima osiguranika u pogledu njihovog plaćanja premije i njihovim potrebama. Najčešći oblici ovih osiguranja su¹⁶:

- osiguranje za slučaj smrti sa rastućom premijom, ali sa mogućnošću obnove pod povoljnijim uslovima u toku trajanja osiguranja. Ovo je oblik osiguranja koji mnogim osiguravačima povećava konkurentnost. Osiguranici u ovom slučaju, koji imaju iste polazne osnove, mogu da plaćaju različite premije za isto pokriće zavisno od toga kada je osoba prvi put osigurana. Ugovara se rastuća premija, jer svaki put kad obnovi osiguranje osiguranik ulazi u narednu selektivnu grupu, koja s obzirom na njegove godine starosti

¹⁶ S. Andrijašević, V. Petranović; »Ekonomika osiguranja«, Alfa DD, Zagreb, 1999. godine, strana 122-123.

povlači i promjenu visine premije shodno zdravstvenom stanju osiguranika. S obzirom na rastuću premiju koju osiguranik plaća koja posle određenog perioda postaje veća nego što bi bila premija koju bi taj osiguranik plaćao da je tada stupio u osiguranje, osiguravač omogućava osiguraniku da sklopi novo osiguranje uz uslove koji odgovaraju godinama starosti, ali uz ljekarski pregled. Praksa pokazuje da su ova osiguranja dosta rizična sa stanovišta osiguravača, a povoljna su za ugovarača osiguranja koji u početku trajanja osiguranja ima manje finansijske mogućnosti, a želi odgovarajuću osiguranu sumu;

- osiguranje sa promjenljivom visinom premije. Osiguravač utvrđuje maksimalnu visinu premije, a prilikom zaključivanja ugovora o osiguranju života određuje premiju koja je niža od tog maksimalno dozvoljenog iznosa premije. U trenutku, tj. u godinama kad osiguravač utvrdi da mu premije koje ugovarač osiguranja uplaćuje nisu dovoljne, povećava premije na iznos koji je dovoljan za pokriće rizika, ali uvijek je taj iznos ispod ugovorenog maksimalnog iznosa premije. U ovom slučaju osiguravač postepeno povećava premiju, ali nikada preko ugovorenog maksimalnog iznosa. Ovaj oblik osiguranja se najčešće primjenjuje kod doživotnog osiguranja za slučaj smrti;
- doživotno osiguranje koje omogućava promjenu uslova osiguranja u skladu sa očekivanim promjenama mortaliteta, kamate i troškova sprovođenja osiguranja. Osiguranje sa mogućnošću promjene uslova osiguranja započinje kao standardno osiguranje, dakle sa određenom sumom osiguranja i premijom kao i garantovanim otkupom. Ovo osiguranje polazi od pretpostavke promjene novčane vrijednosti i promjena premija kako bi se uskladilo sa promjenama stanja u odnosu na one iznose koji su garantovani u polisi. Osiguraniku se u ovom slučaju daje mogućnost da prati kako se alociraju sredstva koja su uplaćena kao premije i koliko iznose dobici od kamata na uložena sredstva, odnosno uvijek može da ima uvid u tok sredstava tj. uvid u iznos troškova, isplate u slučaju smrti i zarada od kamata. Tok sredstava osiguravača može se prikazati razlikom između iznosa uplaćenih premija i troškova osiguravača. Taj iznos se dodaje akumuliranom iznosu od prethodne godine kako bi se dobio iznos na početku tekuće godine. Zatim se na taj iznos dodaje kamata po kojoj osiguravač u tom trenutku plasira svoja sredstva. Nakon toga odbijaju se iznosi isplate za slučaj smrti, stopa smrtnosti se primjenjuje na neto iznos polise. Za svaku polisu osiguravač formira fond tako da od premije odbije riziko premiju i troškove, a ostatak ukamaćuje prema uslovima

tržišta. Nakon određenog perioda (trenutno ovaj period u SAD-u je 5 godina) upoređuje visinu sredstava u fondu sa visinom stvarne otkupne vrijednosti. Ako je visina sredstava iz fonda veća od visine stvarne otkupne vrijednosti koja je izračunata na bazi matematičke rezerve, osiguravač nudi smanjenje premije, obustavu daljeg plaćanja premije i zadržavanje iste osigurane sume ili zadržavanje istog nivoa premije sa povećanjem osigurane sume uz obavezan ljeakarski pregled. U slučaju da je fond manji od stvarne otkupne vrijednosti, osiguravač može da poveća premiju, smanji osiguranu sumu, skрати period trajanja osiguranja. Postupak upoređivanja fonda i stvarne otkupne vrijednosti osiguravač ponavlja nekoliko puta u toku trajanja osiguranja. U slučaju prekida osiguranja isplaćuje se otkupna vrijednost tj. matematička rezerva koja je manja za neamortizovane troškove pribave osiguranja i odbitak storna koji su ugovoreni u polisi. Svrha ove vrste osiguranja jeste da se poveća konkurentnost osiguravača u odnosu na ostale finansijske institucije na tržištu;

- osiguranje života gdje osiguranik plaća fiksnu premiju sa određenom dinamikom plaćanja premije i fiksnom osiguranom sumom osiguranja dok novčana vrijednost polise varira u skladu sa vrijednostima imovine u koju su sredstva plasirana. Kod ove vrste osiguranja stvara se fond u koji se ulaže po izboru osiguranika tako da je za ove polise bitna regulativa koja važi za finansijsko tržište. Rizik ulaganja nosi sam osiguranik. Osiguranik ima pravo na otkup osiguranja u visini fonda koji je umanjen za troškove¹⁷. Iznos iz osiguranja koji dobija osiguranik sastoji se od osigurane sume i varijabilnog dijela koji zavisi od uspjehnosti ulaganja. Ovo osiguranje najčešće sklapaju osobe koje novčanu vrijednost polise smatraju investicijom, a ne štednjom. Takođe, postoji rezultat da investicije budu nepovoljne i da se novčana vrijednost smanji čak i da bude nula. U tom slučaju polisa osiguranja postaje nevažeća ukoliko nema dodatnih ulaganja tj. uplata premija. Odvojenost fondova je povoljna za osiguranika u slučaju da dođe do finansijske nesposobnosti osiguravača. Premije koje su umanjene za troškove prodaje i isplate u slučaju smrti stavljaju se na poseban investicioni račun. Osiguravač sredstva nudi na tržištu. Dobitak koji se ostvaruje u slučaju smrti je u direktnoj vezi sa stanjem investicija. Ali, nezavisno od uspjehnosti ulaganja, unaprijed određeni minimalni iznos se ne može izgubiti (iznos koji je određen ugovorom o osiguranju za slučaj smrti). Novčana

¹⁷ Ovaj oblik osiguranja počeo je da se razvija u Velikoj Britaniji i Norveškoj.

vrijednost takođe odražava stanje investicija, ali u ovom slučaju nema garantovanog minimuma, tako da u svakom trenutku predstavlja tržišnu vrijednost hartija od vrijednosti u koje je uloženi novac od premija. Varijabilne polise prebacuju sav rizik investicija na osiguranike. Ovo je oblik osiguranja koji u dugom roku može ublažiti nepovoljne efekte inflacije, što nije slučaj u kratkom roku, tako da se danas investicioni fondovi vezuju za vrste vrednosnih papira koje su mnogo stabilnije u kratkom roku. Ovo je oblik osiguranja gdje osiguranici sklapaju životno osiguranje za slučaj smrti sa određenom fiksnom premijom a istovremeno preuzimaju rizik investiranja ulaganjem sredstava u hartije od vrijednosti¹⁸;

- univerzalno životno osiguranje je osiguranje života bez utvrđene visine premije i rokova plaćanja. U odnosu na prethodno navedene vrste osiguranja osnovne karakteristike ovog osiguranja su fleksibilnost i transparentnost. Fleksibilnost se ogleda u tome da osiguranik može u toku trajanja osiguranja da mijenja visinu premije (da je povećava ili da je smanjuje), čak i da prestane da je plaća neko vrijeme, odnosno može da traži povećanje ili smanjenje osigurane sume. Transparentnost se ogleda u tome što su odluke koje su vezane za tri bitna elementa određivanja cijene u životnom osiguranju (mortalitet, kamata i troškovi) prepuštene samom potrošaču. Polisa univerzalnog životnog osiguranja pruža mogućnost da ona bude jedina polisa osiguranja koju osiguranik, odnosno osoba treba da ima tokom svog života. Jasno je određen i odvojen dio koji ima štedni karakter od čiste riziko komponente. Ova vrsta osiguranja uvedena je u SAD-u početkom 80-tih godina prošlog vijeka, kao odgovor na zahtjeve tržišta i usmjerena je na fleksibilnije i jeftinije tržišno osiguranje. U slučaju da se izostane sa plaćanjem premije ukoliko akumulirana novčana vrijednost pokriva troškove polise, osiguranje se neće ugaziti. Vlasnik polise može sam da odredi povećanje ili smanjenje iznosa naknade za slučaj smrti. Prilikom kupovine ove vrste osiguranja osiguranik dobija sve potrebne informacije o premiji, naknadi za slučaj smrti, kamatnoj stopi, administrativnim troškovima. Svake godine vlasnik polise dobija slične podatke u vidu godišnjeg izvještaja.

¹⁸ S. Andrijašević, V. Petranović; »Ekonomika osiguranja«, Alfa DD, Zagreb, 1999. godine, strana 122-123.

2. 3. Funkcija i privredni značaj osiguranja života

Osiguranje života predstavlja oblik zaštite osiguranika i njemu bliskog lica za slučaj nesreće koja ga može zadesiti. Na ovaj način čovjek se na vrijeme obezbeđuje od rizika smrti, odnosno gubitka ili nemanja sposobnosti privređivanja. Životno osiguranje otklanja štetne posledice oba rizika. Iako dugo zabranjivano, zbog objašnjenja da je nemoralno izvlačiti korist od smrti ili nezgode, danas je ugovor o životnom osiguranju opšte prihvaćen u svim pravnim sistemima.

Životno osiguranje služi proširenju socijalnog (obaveznog) osiguranja. U razvijenim društvima kroz privatno životno i penzijsko osiguranje vrši se korekcija sistema penzijskog osiguranja zasnovanog na načelu generacijske solidarnosti, pošto penzioni fondovi sve teže podnose opterećenje velikog broja penzionera.

Pored navedene socijalne funkcije životno osiguranje u svakoj privredi igra značajnu ulogu kao izvor kreditiranja razvoja. Sa stanovišta države plaćanje premije životnog osiguranja kumuliraju sredstva koja imaju značaj štednje, koja je dugoročna, onaprijed određena i namjenska. Stoga se ona može upotrijebiti kao izvor kreditiranja i investiranja. Sa stanovišta pojedinca, polisa životnog osiguranja može se upotrijebiti i kao garancija za kredit, što osiguraniku može eobezbijediti sredstva za ulaganje ili zadovoljenje iznenadnih potreba. Imajući u vidu značaj koji životno osiguranje ima za privredu svake države, ono zahtijeva poseban odnos države u domenu poreske politike. Stoga se u najvećem broju zemalja premije životnog osiguranja oslobađaju poreza.

2. 4. Tehničke osnove osiguranja

Osiguranje života bazira se na načelima zakona velikih brojeva, a to je osnovni zakon u teoriji vjerovatnoće i statistici. Suština ovog zakona je u tome da se, ukoliko se posmatra veliki broj slučajeva, mogu uočiti određene pravilnosti u nastupanju jednog događaja je veća, a odstupanja su manja. Ako se određeni događaj posmatra pojedinačno, on predstavlja slučaj, dok u velikom broju posmatranja postaje zakonitost. Stoga se zakonitost ispoljava samo u masi slučajeva, ona nije vidljiva kod pojedinačnih jedinica od kojih je masa sastavljena, niti djeluje kod nekih grupa tih jedinica. Tako, recimo,

ukoliko je od deset ljudi određene starosti umrlo njih pet, to ne znači da je vjerovatnoća smrti za ljudi te starosti 50%.

Poznato je da svaki čovjek mora umrijeti, ali se ne zna kada će to biti, jer je smrt nekog lica budući neizvjestan događaj. Ukoliko se, pak, posmatra velika grupa ljudi, može se sa velikim procentom tačnosti utvrditi da će godišnje u toj grupi umrijeti određeni broj ljudi. Zbog toga i zakon velikih brojeva ima veoma veliki značaj u osiguranju, jer eliminiše neizvjesnost osiguravača i predviđanje nastupanja osiguranog slučaja. Zato u masi, tj. Mnoštvu osiguranih objekata postoji veća mogućnost tačnijeg određivanja budućih osiguranih slučajeva, a time i proračun budućih finansijskih obaveza na osnovu čega se određuje visina sredstava potrebnih za njihovo pokriće.

Računske osnove obračuna tarifa u osiguranju života čine:

1. tablice smrtnosti,
2. obračunska kamatna stopa i
3. troškovi provođenja osiguranja.

2.4.1. Tablice smrtnosti

Tablice smrtnosti sadrže niz pokazatelja od kojih je osnovni izravната vjerovatnoća smrtnosti na osnovu koje se izračunavaju sve ostale biometrijske funkcije: vjerovatnoća doživljenja, kretanje broja živih i broja umrlih u okviru određenog skupa, izračunatog na osnovu vjerovatnoće smrti. Osnovni faktori koji utiču sa smrtnost su: dob, pol, zanimanje, način života, klima i slično. Opšte je zapažanje da je životni vijek u razvijenim zemljama u poslednjih nekoliko decenija znatno porastao. Produženje prosječnog životnog vijeka stvara značajne probleme za funkcionisanje redovnih penzionih fondova. Trend smanjenja smrtnosti takođe za osiguravače može značiti povećan rizik (kod osiguranja za slučaj doživljenja), a nešto manji rizik u slučaju osiguranja za slučaj smrti. Međutim, ova okolnost u svakom slučaju treba da bude uzeta u obzir kod utvrđivanja tarifa.

2.4.2. Obračunska kamatna stopa

Osiguranje života je uglavnom dugoročno, jer se ugovori sklapaju na period od deset do trideset godina, ali se premija osiguranja ne mijenja. Zbog toga je prilikom ugovaranja osiguranja važan izbor kamatne stope. Za obračunsku kamatnu stopu ne može se uzeti aktuelna kamatna stopa, jer se ona, u skladu sa tržišnim uslovima mijenja na više ili na niže. To je razlog što se kao kamatna stopa koristi nešto niža stopa od aktuelne, jer to garantuje osiguravaču da će prihodi od plasmana biti veći od njihove kamatne stope.

2.4.3. Troškovi provođenja osiguranja

Prilikom kalkulisanja tarifa kod životnog osiguranja vodi se računa o tri vrste troškova. To su:

- akvizicioni troškovi, koji obuhvataju troškove pribavljanja osiguranja, troškove provizije za zastupnike osiguranja, troškove izdavanja polisa i slično. Ovi troškovi su jednokratni, s tim što se kod osiguranja kapitala odmjeravaju proporcionalno osiguranoj sumi, dok se kod osiguranja rente određuju proporcionalno vrijednosti rente,
- inkaso troškovi, koji obuhvataju sve troškove koji nastaju prilikom naplate premije osiguranja i
- troškovi obrade i vođenja portfelja.

2.4.4. Matematička rezerva

Ugovor o osiguranju života se zaključuje na duže vrijeme, i, prema tome, za vrijeme trajanja ugovora ugovorne strane unaprijed znaju da će se rizik pogoršavati, samom činjenicom starenja osiguranjika. Znači, pogoršanje rizika se mora unaprijed predvidjeti i izračunati. Situacija se rešava tako što se kod osiguranja života ugovara srednja premija, koja je ista tokom cijelog trajanja osiguranja. Srednja premija se sastoji od dva dijela. Prvi dio premije služi za pokriće rizika u tekućoj godini, a drugi dio služi za izravnanje prvog dijela premije kroz čitavo vrijeme trajanja osiguranja. Prvi dio premije, koji služi za pokriće rizika za vrijeme od godinu dana, zove se riziko premija, a drugi dio štedna

premija. Ovaj dio premije koji sačinjava štednu premiju osiguravač ne smije da utroši u toku jedne godine, već to mora iz godine u godinu prenositi dok se osigurnje ne ugasi. Na taj način se od štedne premije obrazuje matematička rezerva, čije izračunavanje osiguravač mora da izvrši krajem svake godine i da u svom bilansu obezbijedi sredstva za njeno pokriće.¹⁹

Matematička rezerva se obrazuje po načelu aktuarske matematike i čini je razlika između osigurane sume i premije osiguranja. Pod osiguranom sumom podrazumijeva se sadašnja vrijednost budućih obaveza osiguranja. Pod tehničkom premijom osiguranja podrazumijeva se sadašnja vrijednost budućih obaveza ugovarača osiguranja. Svrha formiranja matematičke rezerve je rezervisanje sredstava tekućih premija kako bi osiguravač bio u mogućnosti da odgovori svojim obavezama u budućnosti. Sredstva matematičke rezerve se u poslovanju osiguravača iskazuju kao pasiva, a zove se matematička, jer se izračunava matematičkom metodom na osnovu tablica smrtnosti i kamatne stope.

¹⁹ Aleksandar Palaš: „Matematička rezerva osiguranja života – oblik štednje i izvor sredstava za investicije“, Osiguranje i privreda, Zagreb, broj 3-4.

3. STAMBENI KREDITI

3.1. KARAKTERISTIKE I USLOVI ODOBRAVANJA STAMBENIH KREDITA

Stambena problematika je jedno među važnim područjima zanimanja, ne samo stručne već i najšire javnosti. Iz tog razloga razvijene i one manje razvijene države nastoje pronaći različite modele stambenog finansiranja, kojima se zadovoljavanje osnovne čovjekove potrebe za stanom ne prepušta samo zakonima ponude i potražnje, već se, zbog obilježja stambenog tržišta, javlja potreba i za državnim intervencijom.

3.1.1. Karakteristike stambenih kredita

Stambeni krediti su dugoročni, namjenski krediti za kupovinu stambenog prostora, u užem smislu značenja. U širem smislu, pod pojmom stambenih kredita podrazumijevaju se krediti za izgradnju, adaptaciju, sanaciju, rekonstrukciju ili dogradnju stambenog prostora. Kredit možemo definisati kao ustupanje određene svote novčanih sredstava banke ili druge finansijske organizacije kao kreditora (povjerioca, zajmodavca) drugom licu (dužniku, zajmoprimaocu), uz obavezu da mu ih ovaj vrati u nekom dogovorenom roku i plati pripadajuću naknadu u obliku kamate. Kreditni odnos zasniva se zaključenjem ugovora o kreditu.²⁰

Ugovorom o kreditu banka se obavezuje da korisniku kredita da na raspolaganje određeni iznos novčanih sredstava, na određeno ili neodređeno vrijeme, za neku namjenu ili bez utvrđene namjene, a korisnik se obavezuje banci plaćati ugovorene kamate i iskorisćeni iznos novca vratiti u vrijeme i na način kako je ugovoreno. Ugovor o kreditu mora biti sklopljen u pismenom obliku i njime se utvrđuju iznos i uslovi davanja, korišćenja i vraćanja kredita. Banka može otkazati ugovor o kreditu prije isteka ugovorenog roka, ako je kredit iskorišćen suprotno odobrenoj namjeni, u slučajevima insolventnosti korisnika kredita ili zbog prestanka postojanja pravnog lica ili smrti fizičkog lica kao ugovornih strana. Osnovni elementi ugovora o kreditu su iznos kredita, uslovi davanja, korišćenja i vraćanja kredita, visina kamate, način obračuna kamate i drugo. Navedeni elementi moraju biti sadržani u ugovoru kao uslov njegove valjanosti. Ugovori o kreditu sadrži i niz drugih elemenata kao npr. način raskida ugovora o kreditu, naknade i troškove koji terete kredit i **način osiguranja kredita**.

Ugovor o kreditu zaključuju dvije ugovorne strane: banka ili druga finansijska organizacija kao kreditor i pravno ili fizičko lice kao korisnik kredita. S obzirom da je stambeni kredit isključivo namjenski, tj. da mu je svrha investiranje u kupovinu ili adaptaciju stambenog prostora, korisnik kredita je fizičko lice.

²⁰ HYPO ALPE-ADRIA-BANK – Karakteristike i način odobravanja stambenih kredita, www.haab.co.me

Stambeni krediti se javljaju u tri osnovna modela (tipa), to su:

1. stambeni krediti bez depozita i bez učešća,
2. stambeni krediti sa učešćem (visina učešća regulisana je uslovima kreditnog proizvoda). Učešće može biti veće od utvrđene visine, što ne dovodi do promjene ostalih uslova kredita.
3. stambeni krediti sa depozitom (visina depozita regulisana je uslovima kreditnog proizvoda)

Kreditni se odobravaju u iznosima utvrdjenim odlukom davaoca kredita (banke ili neke druge finansijske organizacije) o uslovima odobravanja stambenih kredita kao i period otplate kredita.

Stambeni krediti se odobravaju u EUR-ima. Visina kamatne stope na kredit i na sredstva depozita je određena odlukom davaoca kredita o kamatnim stopama. Obračun kreditne kamate je konformnom metodom dekurzivno, kao i obračun zatezne kamate i kamate po depozitu.

Isplata kredita mora biti u skladu sa namjenom kredita uz adekvatnu dokumentaciju.

Kreditni se vraćaju u mesečnim anuitetima koji dospijevaju posljednjeg dana svakog mjeseca, administrativnom zabranom ili trajnim nalogom ili gotovinskom uplatom. Banka dozvoljava korisniku kredita prijevremenu djelimičnu i prijevremenu konačnu otplatu kredita. Za konačnu otplatu kredita, dozvoljava se korišćenje depozita po kreditu, za tu namjenu.

Sredstva depozita depozitar uplaćuje u trenutku potpisivanja Ugovora o kreditu i Ugovora o namjenskom depozitu, najkasnije dva dana prije puštanja kredita u korišćenje. Depozit je u valuti EUR, sa ročnošću identičnom ročnosti kredita, odnosno do potpune otplate kredita

Učešće može biti uplaćeno:

- direktno na račun prodavca nepokretnosti - korisnik kredita je obavezan da prije puštanja kredita u korišćenje davaocu kredita dostavi dokaz o uplati učešća (fotokopiju-uplatni nalog, račun, priznanicu, fakturu) zajedno sa originalnim dokumentom.

- na partiju kredita - sredstva učešća i bančina sredstava se zajedno prenose na račun prodavca nepokretnosti. Uplata učešća mora biti istog dana kada je i puštanje kredita.

Svi bitni elementi stambenih kredita sa osiguranjem, su definisani ugovorom o regulisanju međusobnih obaveza u poslovima osiguranja potraživanja po osnovu stambenih kredita, koji je banka potpisala sa osiguravajućom kućom.

Ciljnu grupu korisnika stambenih kredita čine fizička lica, sa stalnim radnim odnosom, koja su zainteresovana za kupovinu stanova ili kuća u cilju rešavanja ili unapređenja stambenog prostora.

3.1.2. Instrumenti obezbeđenja stambenih kredita

1. Hipoteka²¹ – založno pravo prvog reda na odgovarajuću nepokretnost. Vrijednost nepokretnosti mora biti u potrebnoj srazmeri sa iznosom odobrenog kredita. Ukoliko je neka druga nepokretnost predmet obezbjeđenja, potrebno je da procijenjena vrijednost te nepokretnosti bude najmanje jednaka kupoprodajnoj vrednosti nepokretnosti koja se kupuje. Procjenu vrijednosti nepokretnosti mora izvršiti ovlašćeni sudski vještak ili drugo ovlašćeno lice prihvatljivo od strane davaoca kredita. Procijenjena vrednost nepokretnosti mora biti verifikovana od strane Osiguravajuće kuće.

Predmet hipoteke može biti nepokretna imovina fizičkih lica, koja je uknjižena i bez tereta, a koju Banka prihvati, kao što su:

- građevinski objekti trajnog karaktera – zgrade, stanovi, porodične stambene zgrade, ekonomske zgrade;
- banka neće prihvatiti za obezbeđenje svog potraživanja nepokretnosti kao što su: privremeni objekti, pomoćni objekti i sl.

2. Administrativna zabrana korisnika kredita, solidarnog dužnika i solidarnih jemaca

3. Mjenica/e popunjene i potpisane od strane korisnika kredita, solidarnog dužnika i solidarnih jemaca kao i mjenično ovlašćenje o ispunjenju blanko potpisane mjenice, potpisan od strane korisnika kredita, solidarnog dužnika i solidarnih jemaca

4. Polisa osiguranja nepokretnosti od osnovnih rizika (požar i neke druge opasnosti), sa valutnom klauzulom, vinkulirana u korist Banke, za cio otplatni period.

5. Polisa životnog osiguranja za slučaj smrti korisnika kredita se može zahtijevati kao dodatni instrument obezbjeđenja kod rizičnih zanimanja korisnika kredita ili iz nekog drugog razloga radi smanjenja stepena rizika naplate kredita. Polisa životnog osiguranja za korisnika kredita i/ili za solidarnog dužnika, kod kredita sa osiguranjem kredita kod osiguravajuće kuće, se realizuje na osiguranu sumu u visini odobrenog kredita, sa rokom jednakim roku otplate kredita i vinkulira u korist banke. Ukoliko korisnik kredita nema plaćeno životno osiguranje, prema Pravilima Korporacije premijska stopa se uvećava za određeni procenat.

3.1.3. Uslovi odobravanja stambenih kredita

Kada se govori o uslovima koje korisnik kredita mora zadovoljiti kako bi ostvario kredit, možemo govoriti o **ekonomskim i pravnim uslovima**. Ekonomski uslovi odnose se na zadovoljavajuću kreditnu sposobnost, odnosno ocjenu sposobnosti vraćanja kredita, a pravni uslovi na osiguranje vraćanja kredita ukoliko korisnik kredita zbog određenih okolnosti ne bi bio u mogućnosti vratiti dospjeli kredit ili njegov dio. Uslovi za dobijanje kredita se razlikuju od banke do banke, ovdje ćemo pokušati ukazati na neke generalne pristupe.

²¹ Zakon o hipoteci, Sl. list Republike Srbije br. 67/04.

Fizičko lice da bi postalo korisnik kredita u prvom redu treba zadovoljiti **uslov kreditne sposobnosti** koja se izračunava na način da mjesečna primanja korisnika kredita umanjena za zaduženja, moraju biti u visini anuiteta kredita uvećanog za određeni iznos (osnovicu) koja je propisana uslovima kreditiranja banke ili da 1/3 primanja korisnika kredita podmiruje jedan mjesečni anuitet uvećan za eventualna zakonska i druga davanja. Ukoliko korisnik kredita ne zadovoljava uslov kreditne sposobnosti može kreditu pristupiti sudužnik, odnosno više njih u zavisnosti od uslova banke, do ispunjenja uslova kreditne sposobnosti.

Nadalje, korisnik kredita treba osigurati žirante, čiji je broj propisan uslovima pojedinog kreditnog proizvoda, a takođe i u zavisnosti od njihove kreditne sposobnosti. Žirante je moguće supstituirati novčanim depozitom ili zalogom nekretnine veće vrijednosti u odnosu na kredit.

Konačno, od korisnika kredita, zavisno od vrste kredita, se može zahtijevati zalog ili prenos vlasništva na nekretnini ili pokretnosti radi osiguranja u vrijednosti koja je aktima banke propisana za osiguranje kredita. Po odobrenju kredita kao uslov plasmana sredstava kredita korisnik kredita, sudužnici i žiranti moraju potpisati i sudski ovjerenu suglasnost (administrativnu zabranu) kojom ovlašćuju banku kreditora da radi naplate **potraživanja** po ugovoru o kreditu (glavnica, kamata, naknade i drugi troškovi) može zaplijeniti određeni dio ličnog dohotka, penzije ili drugih stalnih ili povremenih novčanih primanja.

Postupak odobravanja kredita po pravilu ima sledeći tok:

1. pronalaženje nekretnine koja će biti predmet kupovine;
2. zaključivanje predugovora za kupovinu nekretnine uz isplatu kapare;
3. podnošenje zahtjeva za kredit banci;
4. prilažanje sledeće dokumentacije uz zahtjev za odobravanje kredita:
 - o predugovor za kupovinu nekretnine
 - o podaci i dokumentacija o sudužnicima i žirantima
 - o list nepokretnosti za nekretninu koja se kupuje ili drugu nekretninu koja je predmet hipoteke;
5. procjena nekretnine po ovlašćenim procjeniteljima ili specijalizovanim organizacijama ovlašćenim za procjenu nekretnine od strane banke;
6. odobrenje kredita - kada banka ocijeni da su ispunjeni svi uslovi za odobrenje kredita donosi odluku o odobrenju od strane nadležnih tijela banke;
7. zaključenje Ugovora o kreditu - ugovor o kreditu zaključuju banka i korisnik kredita uz potpis svih činilaca kreditnog odnosa - sudužnika, žiranata i hipotekarnih dužnika;
8. zaključenje Ugovora o kupovini nekretnine - korisnik kredita mora prije početka korištenja kredita zaključiti ugovor o kupovini nekretnine kojim se tačno određuje kada i kome se trebaju uplatiti sredstva iz odobrenog kredita na ime isplate kupoprodajne cijene;

9. Provođenje osiguranja:

- o zasnivanje založnog prava na nekretnini koja je predmet zaloga ili upis prenosa vlasništva radi osiguranja.
- o dostava drugih instrumenata osiguranja - administrativne zabrane, mjenice, **polise osiguranja nekretnine**, polise osiguranja života za slučaj smrti korisnika kredita/sudužnika i drugih ugovorom utvrđenih instrumenata osiguranja;

10. Plasman (korišćenje) kredita - konačna isplata sredstava kredita korisniku kredita.

Dokumentacija koja je potrebna za kreditnu aplikaciju:

Da bi aplikacija za kredit bila potpuna, većina banaka traži sledeće:

- uredno popunjen zahtjev za kredit (banka u kojoj se traži kredit);
- ovjerene kopije ličnih karata za tražioca kredita, sudužnika, žirante i članove domaćinstva (najbliža opština);
- kopija prijave prebivališta za tražioca kredita, sudužnika, žirante i članove domaćinstva;
- dokaz o primanjima tražioca kredita: tri zadnje platne liste, mjesto zaposlenja, tri zadnja izvoda sa tekućeg računa (banka preko koje tražioc kredita prima lični dohodak), izjava firme o redovnim primanjima (mjesto zaposlenja);
- ako je lice koje traži kredit samostalni preduzetnik (privatno preduzeće), prijava od poreske uprave razreza poreza na neto dobit (interni računovođa).

Ako je namjena stambenog kredita kupovina nekretnine, potrebna još i dodatna dokumentacija:

- predugovor o kupoprodaji nekretnine (advokat)
- lis nepokretnosti od nekretnine koja je predmet kupovine
- ovjerena kopija lične karte i prijave prebivališta vlasnika nekretnine (najbliža opština)

Ako se stambeni kredit koristi u svrhe izgradnje objekta, pri apliciranju za kredit potrebno je dostaviti i sledeće:

- građevinska dozvola ili urbanistička saglasnost
- predračun radova
- dokumentacija za hipoteku
- ovjerena kopija lične karte (najbliža opština)
- prijava prebivališta vlasnika nekretnine
- procjena vrijednosti nekretnine u 3 kopije (ovlašćeni procjenitelj).

3.2. POSLOVANJE KORPORACIJE ZA OSIGURANJE STAMBENIH KREDITA

3.2.1. Pojam Korporacije za osiguranje stambenih kredita

Korporacija za osiguranje stambenih kredita osigurava kredite koje banke ili druge finansijske organizacije odobravaju fizičkim licima za kupovinu, adaptaciju i izgradnju nekretnina, a koji su obezbijeđeni hipotekom. Korporacija ima svojstvo pravnog lica.²²

Kada poslovna banka potpiše ugovor o osiguranju potraživanja sa Korporacijom, svaki pojedinačni kredit koji zadovoljava uslove postavljene od strane Korporacije banka nudi na osiguranje. Ukoliko Korporacija donese odluku da prihvata da osigura određeni kredit, ona preuzima dio rizika nanaplativosti tog kredita, što u praksi znači 75% neto gubitka banke po osnovu nanaplaćenog kredita snosi Korporacija.

Preuzimanjem dijela rizika, Korporacija snižava ukupan rizik banke, što utiče na smanjenje kamatne stope koju banka naplaćuje svom klijentu. Najveća kamatna stopa koju banka može da naplati za kredit koji je osiguran kod Korporacije iznosi 8.95% na godišnjem nivou za model kredita sa učešćem, odnosno 7.45% na godišnjem nivou za model kredita sa depozitom.

3.2.2. Djelatnost Korporacije za osiguranje stambenih kredita

Djelatnost Korporacije za osiguranje stambenih kredita ogleda se u sledećem:

1. osiguranje potraživanja po osnovu stambenih kredita koje odobravaju banke i druge finansijske organizacije, koja su obezbijeđena hipotekom;
2. posredovanje u prenosu potraživanja obezbijeđenih hipotekom;
3. izdavanje hartija od vrijednosti na osnovu uspostavljene hipoteke, u skladu sa zakonom;
4. pružanje stručne pomoći državnim organima, bankama i drugim finansijskim organizacijama i drugim zainteresovanim licima u oblasti poboljšanja uslova za finansiranje stambene izgradnje;
5. obavljanje drugih poslova pod uslovima predviđenim Statutom i drugim opštim aktima, aktima poslovn politike i Pravilima poslovanja Korporacije.

Ukupan nominalni iznos obaveza Korporacije koje proizilaze iz obavljanja djelatnosti Korporacije može biti najviše do šesnaest puta veći od iznosa kapitala Korporacije, dok nominalni iznos prema pojedinačnoj poslovnoj banci i pojedinačnom pravnom licu

²² Zakon o Nacionalnoj Korporaciji za osiguranje stambenih kredita, Službeni list Republike Srbije

utvrđuje se Pravilima poslovnja Korporacije. Korporacija može sa obrazloženim zahtjevom od Vlade zatražiti povećanje nominalnog iznosa za određeni vremenski period. U obavljanju svojih poslova Korporacija može izdavati hartije od vrijednosti u zemlji i inostranstvu, izražene u domaćoj ili stranoj valuti u skladu sa zakonom.

Organi Korporacije su Upravni odbor, direktor i Nadzorni odbor. Opšte akte Korporacije čine Statut, akt o organizaciji i sistematizaciji radnih mjesta, Pravila poslovanja i drugi opšti akti. Statut sadrži odredbe o nazivu i sjedištu Korporacije, organima i njihovoj djelatnosti, načinu odlučivanja organa, zastupanju, postupku izmjene statuta i drugim pitanjima od značaja za rad Korporacije. Pravilima poslovanja Korporacije uređuju se uslovi i način obavljanja djelatnosti Korporacije, kao i druga pitanja od značaja za poslovanje Korporacije.

Korporacija ta osiguranje stambenih kredita može promijeniti oblik organizovanja u akcionarsko društvo, u skladu sa zakonom kojim se uređuje pravni položaj preduzeća.

3.2.3. Poslovanje Korporacije za osiguranje stambenih kredita

Ukupna suma kredita koje Korporacija može osigurati određena je Zakonom i u direktnoj je zavisnosti od visine kapitala Korporacije. Ukupan nominalni iznos osiguranih kredita koje Korporacija osigurava, prema pojedinačnoj banci ili pojedinačnoj finansijskoj organizaciji, može biti do 20% od ukupne sume kredita koja može biti osigurana. Najveći mogući osigurani kredit jednom fizičkom licu ne može preći 5% od ukupne sume kredita koja može biti osigurana. Iznosi se iskazuju u dinarima i umanjuju se na ime rezerve za pokriće promene kursa dinara srazmerno učešću kredita sa valutnom klauzulom u ukupnoj sumi osiguranih stambenih kredita.

Korporacija osigurava kredite koje banke ili druge finansijske organizacije odobre fizičkim licima za kupovinu, adaptaciju i izgradnju nekretnina, po kamatnoj stopi i uz proviziju za bankarske usluge određene poslovnom politikom banke. Korisnici osiguranja kredita su banke ili druge finansijske organizacije sa kojima Korporacija ima zaključen ugovor o osiguranju kredita i regulisanju međusobnih obaveza u poslovima osiguranja kredita za obezbeđenje dijela kredita koje banke ili druge finansijske organizacije odobravaju fizičkim licima. Ugovorom između Korporacije i banaka regulišu se osiguranje kredita, naplata banaka ili drugih finansijskih organizacija od Korporacije u slučaju nastupanja osiguranog slučaja, kontrola namenskog korišćenja kredita osiguranih kod Korporacije, plaćanje premije osiguranja kao i sva druga pitanja od značaja za ugovorni odnos Korporacije i banke ili druge finansijske organizacije.²³

Korporacija za osiguranje stambenih kredita pismeno poziva banke i druge finansijske organizacije da podnesu prijavu za zaključenje ugovora sa Korporacijom. Prijava banke ili druge finansijske organizacije obavezno sadrži sledeće bitne elemente:

1) naziv i sjedište, broj rešenja registarskog suda, broj rešenja Centralne banke o izdavanju dozvole za rad, matični broj, poslove koje obavlja u smislu zakona kojim se

²³ Nacionalna Korporacija za osiguranje stambenih kredita (NKOSK), Pravila poslovanja NKOSK

uređuju banke i druge finansijske organizacije, mrežu, status organizacionih dijelova i ovlašćenja organizacionih dijelova u pravnom prometu;

2) osnovne podatke o poslovnoj i razvojnoj politici banke ili druge finansijske organizacije, a naročito podatke o dijelu poslovne politike koja reguliše kriterijume za odobravanje kredita fizičkim licima (politika rizika) i podatke o planiranim sredstvima za plasman u stambene kredite fizičkim licima, politici kamatnih stopa, visini provizija i drugim bitnim uslovima za ovu vrstu plasmana; i druge podatke koje zatraži Korporacija.

Uz prijavu za zaključenje ugovora, banka ili druga finansijska organizacija podnosi dokumentaciju iz koje se može sagledati njena organizacija i poslovanje, a naročito:

- 1) ugovor o osnivanju i statut banke ili druge finansijske organizacije;
- 2) rešenje registarskog suda, sa priložima, o upisu banke ili druge finansijske organizacije u sudski registar;
- 3) rešenje o izdavanju dozvole za rad;
- 4) poslednji godišnji i periodični bilans stanja i uspjeha;
- 5) poslednji reklasifikovani bilans stanja i uspjeha;
- 6) izveštaj ovlašćenog revizora o izvršenoj reviziji poslednjeg godišnjeg obračuna;
- 7) poslednji izveštaj o usklađenosti poslovanja sa odredbama zakona kojim se uređuju banke i druge finansijske organizacije;
- 8) podatke o licima sa posebnim ovlašćenjima i odgovornostima;
- 9) izjavu da je upoznat sa Pravilima poslovanja Korporacije i da će se pridržavati odredaba Pravila poslovanja, važećeg programa rada i drugih opštih akata Korporacije, kao i da će u odnosima sa Korporacijom postupati uz poštovanje načela zakonitosti i poslovnog morala,
- 10) izjavu o prihvatanju srazmernog učešća u podjeli rizika.

Korporacija odlučuje o podnijetoj prijavi banke ili druge finansijske organizacije, razmatrajući sve okolnosti prijave, priloženu dokumentaciju uz prijavu, a naročito:

- 1) dio poslovne politike banke ili druge finansijske organizacije koja reguliše kriterijume za odobravanje kredita fizičkim licima (politika rizika);
- 2) podatke o planiranim sredstvima za plasman u stambene kredite fizičkim licima;
- 3) politici kamatnih stopa, visini kamatnih stopa, visini provizije i drugih uslova pod kojima banka ili druga finansijska organizacija odobrava kredit;
- 4) stepen naplativosti po do sada odobrenim a dospjelim kreditima banke ili druge finansijske organizacije;
- 5) prihvatanje banke ili druge finansijske organizacije da sa Korporacijom podijeli rizik naplate kredita srazmerno preuzetim obavezama, po ugovoru o regulisanju međusobnih odnosa u poslu osiguranja stambenih kredita.

Ugovor o osiguranju kredita se zaključuje po individualnoj šemi za osiguranje. Pod individualnom šemom za osiguranje podrazumijeva se razmatranje svakog pojedinačnog zahtjeva banke ili druge finansijske organizacije za osiguranje kredita. Korporacija samostalno vrši analizu kreditnog aranžmana i evaluaciju zahtjeva za

osiguranje kredita. Upravni odbor Korporacije može, svojom odlukom, odobriti da se saradnja sa određenom bankom ili drugom finansijskom organizacijom u cjelosti ili djelimično, pod određenim uslovima, odvija po automatskoj šemi osiguranja, u skladu sa uslovima i kriterijumima za osiguranje kredita iz ovih pravila, Programa rada i drugih akata Korporacije i utvrditi okvirni iznos za osiguranje kredita za takvu banku ili drugu finansijsku organizaciju. Pod automatskom šemom osiguranja kredita podrazumeva se osiguranje kredita određene banke ili druge finansijske organizacije bez razmatranja svakog pojedinačnog zahtjeva, a u okviru limita utvrđenog odlukom Upravnog odbora Korporacije.

Osiguranje kredita

Odluku o osiguranju pojedinih stambenih kredita donosi Odbor za osiguranje kredita, kao tijelo Korporacije.

Korporacija osigurava kredite po individualnoj šemi osiguranja na osnovu zaključenog ugovora, pismenog zahteva banke ili druge finansijske organizacije za osiguranje kredita i odluke Odbora za osiguranje kredita. Kriterijumi kojima se rukovode Odbor za osiguranje kredita i stručna služba Korporacije u postupku donošenja odluke osiguranju kredita su:

- 1) ocjena o kreditnoj sposobnosti zajmoprimca;
- 2) ocjena o kreditnoj sposobnosti jemca;
- 3) kvalitet instrumenata obezbeđenja;
- 4) usaglašenost podnetog kredita za osiguranje sa programom rada i opštim pravilima za osiguranje stambenih kredita kod Korporacije;
- 5) urednost u izmirenju obaveza u prethodnom periodu zajmoprimca i jemca;
- 6) dosadašnje iskustvo u radu Korporacije sa bankom ili drugom finansijskom organizacijom koja je podnijela zahtjev za osiguranje;

Korporacija utvrđuje i razrađuje način vrednovanja pojedinih kriterijuma prilikom ocjene pojedinih zahteva za osiguranje. Kada je svaki od ore navedenih kriterijuma razmotren, stručna služba Korporacije podnosi Odboru za osiguranje kredita i sledeće bitne elemente:

- 1) iznos kredita koji se osigurava;
- 2) rok važenja osiguranja;
- 3) instrumente obezbeđenja kredita i ocjenu istih u skladu sa kriterijumima;
- 4) visinu premije osiguranja;
- 5) druge posebne uslove.

Korporacija je obavezna da svoju odluku o prihvatanju ili odbijanju zahtjeva banke ili druge finansijske organizacije za osiguranje kredita, sačinjenu u pisanoj formi, odmah po donošenju dostavi podnosiocu zahtjeva.

Na ime osiguranja kredita, banke i druge finansijske organizacije plaćaju Korporaciji premiju osiguranja u visini utvrđenoj odlukom Upravnog odbora Korporacije, u roku od pet radnih dana od prijema fakture Korporacije. Za kredite koji imaju valutnu klauzulu, premija se naplaćuje u dinarskoj protivvrijednosti, obračunatoj po srednjem kursu NBS na dan plaćanja. U određenim slučajevima, Upravni odbor Korporacije može odlučiti da za osiguranje kredita neće naplatiti premiju ili da će premiju naplatiti po nižoj stopi od stope utvrđene posebnom odlukom, ili na drugi odgovarajući način, u skladu sa odlukom Korporacije. Programom rada moguće je utvrditi maksimalni procenat učešća osiguranih kredita po pojedinim regionima, gradovima, bankama ili nekom drugom kriterijumu, ako se za to ukaže potreba zbog održavanja prihvatljivog nivoa rizika na nivou Korporacije.

Korporacija može raskinuti ugovor sa bankom ili drugom finansijskom organizacijom i odbiti dalje osiguranje kredita u sledećim slučajevima:

- 1) ukoliko Korporacija utvrdi da banka ili druga finansijska organizacija ne poštuje odredbe ugovora ili izvrši promene uslova u ugovoru o kreditu koji je osiguran, bez prethodne pisane saglasnosti Korporacije;
- 2) ukoliko se bilo koji podaci, izjava ili dokumenti u vezi sa osiguranim kreditom koje je banka ili druga finansijska organizacija dostavila Korporaciji pokazu netačnim u bilo kojoj pojedinosti koja je bila od značaja prilikom donošenja odluke o osiguranju kredita;
- 3) u drugim slučajevima utvrđenim ugovorom između Korporacije i banke ili druge finansijske organizacije.

Sam **proces osiguranja** stambenih predita ko Korporacije odvija se u sledećim koracima:

- Banka ili druga finansijska organizacija sklapa ugovor sa Korporacijom u kome se obavezuje da će ponuditi na osiguranje svaki stambeni kredit koji želi da odobri, akoji se uklapa u kriterijume Korporacije;
- Banka podnosi zahtjeve za osiguranje pojedinačnih stambenih kredita;
- Korporacija vrši kreditnu analizu zajmoprimaoca i obezbeđenja prema interno ustanovljenim kriterijumima;
- Osiguranje kredita se prihvata ili odbija. Odbijanje osigurnja ne sprečava banku da odobri kredit;
- Korporacija ozdaje polisu osiguranja banci, kojom se obavezuje da će nadoknaditi 75 % neto gubitka banke, ako nastupi osigurani slučaj.

Kada dužnik prestane da plaća anuitete banci, banka proglašava kredit dospjelim u cjelosti. Tada se odvija **proces isplate po polisi osiguranja** stambenog kredita. Procedura isplate po polisi je sledeća:

- Banka upućuje Korporaciji zahtjev za naplatu po polisi osiguranja stambenog kredita;

- Korporacija vrši isplatu nenaplaćenih anuiteta i nastavlja da mjesečno plaća anuitete banci do momenta naplate banke iz sredstava obezbjeđenja;
- Banka pokreće naplatu iz sredstava obezbjeđenja, a po prodaji hipotekovane nekretnine sredstva se deponuju na namjenki račun banci;
- Sredstva sa namjenskog računa se isplaćuju prema sledećem redosledu, a u skladu sa finalnim obračunom Banke i Korporacije:
 1. Korporaciji se vraća suma isplaćena na ime neisplaćenih anuiteta dužnika;
 2. U slučaju da preostala suma nije dovoljna da se pokriju potraživanja po kreditu, Korporacija vrši nadoknadu 75% neto gubitka banke.
 3. Ukoliko suma nadmašuje sve obaveze prema Korporaciji i banci, ostatak sredstava se isplaćuje dužniku.

4. POJAM OSIGURANJA ŽIVOTA ZA SLUČAJ SMRTI KORISNIKA KREDITA²⁴

Osiguranje života za slučaj smrti korisnika kredita zaključuje se po Posebnim uslovima za osiguranje života za slučaj smrti korisnika kredita i odgovarajućim tarifama za riziko osiguranje života, a u skladu sa Odlukom o ograničenju osiguranih suma.²⁵

Ugovorom o osiguranju života za slučaj smrti (riziko osiguranje) osigurava se samo rizik smrti osiguranika (korisnika kredita). Ako osiguranik doživi ugovoreni rok isteka osiguranja ne postoji nikakva obaveza osiguravača.

Uz ovaj vid osiguranja nije moguće uključiti dopunski rizik osiguranja nezgode niti neki drugi rizik vezan za osiguranje lica. Ovim ugovorom o osiguranju može biti osigurano samo jedno lice.

Osigurati se mogu fizička lica – korisnici kredita, s tim da istek osiguranja mora biti najkasnije u godini u kojoj osiguranik navršava 65 godina života, što znači da stope za ovu vrstu riziko osiguranja postoje samo do 65 godina starosti osiguranika.

Osiguranje se, po pravilu, ugovara na osiguranu sumu u visini odobrenog kredita (glavnog duga), odnosno ostatka glavnog duga, ali najviše do iznosa utvrđenog Odlukom o ograničenju osiguranih suma.

Zavisno od iznosa osigurane sume osiguranje se ugovara sa ili bez ljekarskog pregleda.

Korisnik osiguranja za slučaj smrti je banka koja je osiguraniku odobrila kredit, do visine glavnog duga, a iznad tog iznosa lice koje je u polisi određeno za korisnika osiguranja.

Osiguranje života za slučaj smrti korisnika kredita može se ugovarati sa jednokratnom, godišnjom ili mjesečnom uplatom premije.

Osiguranje sa jednokratnom uplatom premije zaključuje se po tarifi II tarifnoj grupi 1, Tarifa osiguranja života.

Premija se obračunava na osnovu ogovorene sume, pristupne starosti osiguranika i trajanja osiguranja.

Ugovorena osigurana suma je fiksna u toku cijelog trajanja osiguranja. Premija se plaća u jednokratnom iznosu, unaprijed, prilikom zaključenja ugovora o osiguranju.

²⁴ Uputstvo za sprovođenje osiguranja života za slučaj smrti korisnika kredita, „Lovćen“ Osiguranje, 2006.

²⁵ Ova odluka se odnosi na to da osigurana suma u ovom slučaju može iznositi maksimalno 60.000 eura.

Polisa se može štampati i uručiti osiguraniku samo pod jednim uslovom, da je prethodno izvršena uplata premije, o čemu je podnijet odgovarajući dokaz, koji se obavezno prilaže uz ponudu i čuva zajedno sa ostalim priložima.

U slučaju smrti osiguranika u toku trajanja osiguranja obaveza osiguravača utvrđuje se prema zaključenom ugovoru i Posebnim uslovima za osiguranje života za slučaj smrti korisnika kredita. Korisnik osiguranja je banka – davalac kredita, do visine ostatka osnovnog duga, a preko tog iznosa lice koje je u polisi određeno za korisnika.

Osiguranje sa godišnjom uplatom premije zaključuje se po Tarifi II, tarifnoj grupi 3 Tarifa osiguranja života. Osigurana suma za prvu godinu osiguranja ugovara se u visini odobrenog kredita, ali najviše do iznosa koji je utvrđen Odlukom o ograničenju osiguranih suma.

Premija za prvu godinu osiguranja obračunava se na osnovu ugovorene osigurane sume i pristupne starosti osiguranika. Za naredne godine osigurana suma je jednaka visini ostatka glavnog duga na početku svake godine osiguranja, gdje se iznosi utvrđuju na osnovu anuitetnog plana otplate kredita, koji čini sastavni dio ugovora o osiguranju, a u skladu sa Odlukom o ograničenju osiguranih suma. Premija za naredne godine osiguranja obračunava se na osnovu aktuelne osigurane sume na početku svake godine osiguranja i aktuelne pristupne starosti osiguranika.

Godišnja premija dopijeva za naplatu svake godine prvog dana u mjesecu početka osiguranja.

Polisa osiguranja se odnosi na cijeli period trajanja osiguranja, s tim da se osigurana suma i premija iskazana u polisi, odnosi na prvu godinu trajanja osiguranja. Prilog uz polisu čini pregled osiguranih suma i premija po godinama trajanja prema anuitetnom planu otplate kredita i Posebnim uslovima. Ovaj prilog se izrađuje na osnovu unijete ponude i podataka o visini ostatka glavnog duga, čini sastavni dio polise i obavezno se prilaže uz polisu.

Premija za prvu godinu plaća se prilikom zaključenja ugovora. Štampa polise i uručenje iste osiguraniku dozvoljeni su samo ako je podnijet dokaz o izvršenoj uplati premije. U slučaju eventualnih naknadnih promjena anuitetnog plana izrađuje se novi prilog uz polisu, sa adekvatnim prikazom i obračunom osiguranih suma i premije.

Ako nastupi smrt osiguranika u toku trajanja osiguranja, obaveze osiguravača se utvrđuju prema odredbama Posebnih uslova osiguranja²⁶ i zaključenom ugovoru.

Korisnik osiguranja je banka – davalac kredita do visine ostatka osnovnog duga, a za eventualnu razliku od aktuelne osigurane sume, lice koje je u polisi određeno za korisnika osiguranja.

²⁶ Posebni uslovi osiguranja za slučaj smrti korisnika kredita, „Lovćen“Osiguranje AD Podgorica

Osiguranje sa mjesečnom uplatom premije zaključuje se po Tarifi II, tarifnoj grupi 2 Tarifa osiguranja života. Osigurana suma za prvi mjesec osiguranja ugovara se u visini odobrenog kredita, ali najviše do iznosa koji je utvrđen Odlukom o ograničenju osiguranih suma.

Premija za prvi mjesec osiguranja obračunava se na osnovu ugovorene osigurane sume i pristupne starosti osiguranika. Za svaki naredni mjesec osigurana suma je jednaka visini ostatka glavnog duga na početku svake godine osiguranja, gdje se iznosi utvrđuju na osnovu anuitetnog plana otplate kredita, koji čini sastavni dio ugovora o osiguranju. Premija za naredne godine osiguranja obračunava se na osnovu aktuelne osigurane sume na početku svakog mjeseca osiguranja i aktuelne pristupne starosti.

Polisa osiguranja se odnosi na cijeli period trajanja osiguranja, s tim da se osigurana suma i premija iskazana u polisi, odnosi na prvi mjesec trajanja. Prilog uz polisu čini pregled osiguranih suma i premija po mjesecima trajanja prema anuitetnom planu otplate kredita i Posebnim uslovima. Ovaj prilog se izrađuje na osnovu unijete ponude i podataka o visini ostatka glavnog duga, čini sastavni dio polise i obavezno se prilaže uz polisu.

4. 1. PRIBAVA OSIGURANJA

Ugovor o osiguranju života za slučaj smrti korisnika kredita zaključuje se na osnovu pismene ponude osiguranika, ugovora o kreditu koji je osiguranik zaključio sa bankom, anuitetnog plana otplate kredita, a po potrebi i drugih priloga uz ponudu.

Ponuda se podnosi na unificiranom obrascu osiguravača za odgovarajući oblik osiguranja.

Ponuda je osnovni dokument iz koga se crpe podaci za polisiranje i formiranje matične datoteke osiguranika.

Unos podataka sa ponude, naplata premije i štampa polise i priloga uz polisu, evidentiranje podataka o naplati premije i praćenje promjena u toku trajanja vrši se decentralizovano kod osiguravača u skladu sa posebnim uputstvom.

Ukoliko se osiguranje ugovara sa ljekarskim pregledom uz ponudu se obavezno prilaže izvještaj ljekara uz ponudu za osiguranje za slučaj smrti korisnika kredita sa mišljenjem ljekara cenzora o zdravstvenoj podobnosti ponuđača za prijem u osiguranje.

4. 1. 1. Primjer izračunavanja premije

Banka zahtijeva da osiguranik ima polisu životnog osiguranja, za slučaj smrti i da su prava iz osiguranja vinkulirana na banku tj. da korisnik osiguranja ukoliko se desi osigurani slučaj bude banka u iznosu ostatka glavnog duga. Osiguranik se odlučuje da godišnje plaća premiju osiguranja.

Kao što je gore navedeno, ova vrsta osiguranja života zaključuje se po odobrenju kredita od strane banke. Dokumentacija koja je potrebna da bi se zaključio ugovor o osiguranju su odluka o odobrenju kredita i anuitetnu plan tj. plan otplate kredita. Na osnovu ovih dokumenata popunjava se ponuda o osiguranju života a kasnije se ti podaci prenose na polisu osiguranja života za slučaj smrti korisnika kredita.

Ovo je konkretan primjer izračunavanja premije za slučaj smrti korisnika kredita. Premija se inače izračunava i plaća plaća u godišnjim ratama, stim što se premija za prvu godinu osiguranja plaća odmah pri izdavanju polise

Osiguranje sa godišnjom uplatom premije zaključuje se po Tarifi II tarifnoj grupi 3 Tarife osiguranja života.²⁷

U slučaju eventualnih naknadnih promjena anuitetnog plana izrađuje se novi prilog uz polisu, sa adekvatnim prikazom i obračunom osiguranih suma i premije.

Ako nastupi smrt osiguranika u toku trajanja osiguranja, obaveze osiguravača se utvrđuju prema odredbama Posebnih uslova osiguranja²⁸ i zaključenom ugovoru.

Korisnik osiguranja je banka – davalac kredita do visine ostatka osnovnog duga, a za eventualnu razliku od aktuelne osigurane sume, lice koje je u polisi određeno za korisnika osiguranja.

Pretpostavljamo da je Marko Marković star 36 godina, zaključio ugovor sa bankom za kredit u iznosu od 10.000,00 na period od 5 godina sa mjesečnim plaćanjem rata.

Na osnovu podataka iz prethodnog primjera, banka dostavlja anuitetni plan otplate kredita:

²⁷ Prema uputstvima za sprovođenje osiguranja za slučaj smrti korisnika kredita.

²⁸ Posebni uslovi osiguranja za slučaj smrti korisnika kredita, „Lovćen“ Osiguranje AD Podgorica.

Slika br. 10: Anuitetni plan – plan otplate kredita

Iznos Stopa	10.000,00 0,720732332	Rok God. stopa	60 9,00		
Redni broj	Mjesečna rata	Glavnica	Kamata	Ostatak duga	
1.	205,88	133,81	72,07	9.866,19	
2.	205,88	134,77	71,11	9.731,42	
3.	205,88	135,75	70,14	9.595,67	
4.	205,88	136,72	69,16	9.458,95	
5.	205,88	137,71	68,17	9.321,24	
6.	205,88	138,70	67,18	9.182,53	
7.	205,88	139,70	66,18	9.042,83	
8.	205,88	140,71	65,17	8.902,12	
9.	205,88	141,72	64,16	8.760,40	
10.	205,88	142,74	63,14	8.617,66	
11.	205,88	143,77	62,11	8.473,88	
12.	205,88	144,81	61,07	8.329,08	
13.	205,88	145,85	60,03	8.183,22	
14.	205,88	146,90	58,98	8.036,32	
15.	205,88	147,96	57,92	7.888,36	
16.	205,88	149,03	56,85	7.739,33	
17.	205,88	150,10	55,78	7.589,22	
18.	205,88	151,19	54,70	7.438,04	
19.	205,88	152,27	53,61	7.285,76	
20.	205,88	153,37	52,51	7.132,39	
21.	205,88	154,48	51,41	6.977,91	
22.	205,88	155,59	50,29	6.822,32	
23.	205,88	156,71	49,17	6.665,61	
24.	205,88	157,84	48,04	6.507,77	
25.	205,88	158,98	46,90	6.348,79	
26.	205,88	160,13	45,76	6.188,66	
27.	205,88	161,28	44,60	6.027,38	
28.	205,88	162,44	43,44	5.864,94	
29.	205,88	163,61	42,27	5.701,33	
30.	205,88	164,79	41,09	5.536,54	
31.	205,88	165,98	39,90	5.370,56	
32.	205,88	167,18	38,71	5.203,38	
33.	205,88	168,38	37,50	5.035,00	
34.	205,88	169,59	36,29	4.865,41	
35.	205,88	170,82	35,07	4.694,59	
36.	205,88	172,05	33,84	4.522,54	
37.	205,88	173,29	32,60	4.349,25	
38.	205,88	174,54	31,35	4.174,72	
39.	205,88	175,79	30,09	3.998,92	
40.	205,88	177,06	28,82	3.821,86	
41.	205,88	178,34	27,55	3.643,52	
42.	205,88	179,62	26,26	3.463,90	
43.	205,88	180,92	24,97	3.282,98	
44.	205,88	182,22	23,66	3.100,76	
45.	205,88	183,53	22,35	2.917,23	

46.	205,88	184,86	21,03	2.732,37
47.	205,88	186,19	19,69	2.546,18
48.	205,88	187,53	18,35	2.358,65
49.	205,88	188,88	17,00	2.169,76
50.	205,88	190,24	15,64	1.979,52
51.	205,88	191,62	14,27	1.787,90
52.	205,88	193,00	12,89	1.594,90
53.	205,88	194,39	11,49	1.400,52
54.	205,88	195,79	10,09	1.204,73
55.	205,88	197,20	8,68	1.007,53
56.	205,88	198,62	7,26	808,91
57.	205,88	200,05	5,83	608,85
58.	205,88	201,49	4,39	407,36
59.	205,88	202,95	2,94	204,41
60.	205,88	204,41	1,47	0,00
UKUPNO	12.352,80	9.999,96	2.352,99	

Na osnovu informacija iz anuitetnog plana možemo uočiti kolike su osigurane sume na početku godine trajanja osiguranja.

Na početku osiguranja zaključuje se ugovor na 10.000,00 osigurane sume tj. visina iznosa odobrenog kredita. Kod riziko osiguranja tehnička premija je 80% i režijski dodatak 20%, s tim da postoji dodatni veći rizik za smrt, 20% od tehničke premije.

Za osiguranu sumu od 10.000,00 EUR-a premija bi bila

$$P_{36} = 10.000,00 \cdot 0,00211$$

$$P_{36} = 21,10$$

Na osnovu dostavljenog anuitetnog plana može se vidjeti da su osigurane sume za naredne godine osiguranja: 8.329,08; 6.507,77; 4.522,54 i 2.358,65 respektivno.

Promjenom godina starosti osiguranika mijenja se i premija osiguranja za jedinicu osigurane sume. Shodno tome, premija za drugu, treću, četvrtu i petu godinu osiguranja je:

$$P_{37} = 8.329,08 \cdot 0,00221$$

$$P_{37} = 18,41$$

Za treću godinu osiguranja kada osiguranik ima 38 godina i osigurana suma je 6.507,77 premija je:

$$P_{38} = 12,74$$

Na početku četvrte godine trajanja osiguranja osigurana suma je 4.522,54 tako da je premija:

$$P_{39} = 11,48$$

I na kraju za petu godinu osiguranja kada je osigurana suma 2.358,65 premija je:

$$P_{40} = 6,07$$

U ugovorima osiguranja života za slučaj smrti nema učestvovanja u dobiti osiguravača i ugovor nije moguće otkupiti. Ugovor traje koliko i otplata kredita.

Osiguranje života za slučaj smrti korisnika kredita zauzima sve značajnije mjesto u portfelju osiguravača koji u svojoj ponudi imaju osiguranje života. Vođeni imperativom da na adekvatan način odgovore potrebama korisnika svojih usluga, osiguravači svoje proizvode prilagođavaju dešavanjima u okruženju. Posmatrajući ponudu osiguranja života na tržištu osiguranja zemalja u okruženju u kojima je takođe ekspanzija kreditne aktivnosti poslovnih banaka, može se uočiti da je svuda prisutno riziko osiguranje života korisnika kredita. Postoje brojni modaliteti ovog osiguranja, ali imajući u vidu platežnu sposobnost građana koji ulaze u kreditne aranžmane, najinteresantnije od svih je osiguranje za slučaj smrti korisnika kredita.²⁹

Analizirajući zahtjeve poslovnih banaka koje pored niza instrumenata obezbeđenja sve češće zahtijevaju i polis osiguranja života korisnika kredita gdje je kao korisnik osiguranja imenovana banka, osiguravači su kreirali proizvod koji u potpunosti zadovoljava potrebe poslovnih banaka, ali i korisnika kredita.

Ugovorom o osiguranju života za slučaj smrti (riziko osiguranje) korisnika kredita osigurava se samo rizik smrti osiguranika. Ako osiguranik doživi ugovoreni rok isteka osiguranja ne postoji nikakva obaveza osiguravača. Ugovor se zaključuje na određeno vrijeme, i to po pravilu na period trajanja otplate kredita. Osigurati se mogu samo zdrava lica, od navršene 14. godine života, s tim da osiguranje ističe najkasnije u godini u kojoj osiguranik navršava 65. godina života. Osiguranik je u ovom slučaju lice na čiji se život osiguranje odnosi, a koje je sa bankom zaključilo u svoje ime i za svoj račun ugovor o kreditu.

Da bi ova polisa mogla da predstavlja instrument obezbeđenja kredita, kao korisnik za slučaj smrti osiguranika imenuje se banka – davalac kredita i to u visini ostatka glavnog duga, najviše do iznosa ugovorene sume. Ugovorom o osiguranju definiše se u toku trajanja otplate kredita nije moguće isključiti banku koja je odobrila kredit, kao korisnika za slučaj smrti.

S obzirom na visine kredita koji se odobravaju i rizik koji se zaključenjem ugovora o osiguranju života za slučaj smrti korisnika kredita preuzima od strane osiguravača postavljena su i ograničenja osiguranih suma. Analizom uslova osiguravača, koji zaključuju ove vrste ugovora o osiguranju, došli smo do sledećih ograničenja:

- ugovorena osigurana suma do 20.000 EUR-a; osiguranje je moguće izvršiti bez izvršenog lješkarskog pregleda;
- ugovorena osigurana suma preko 20.000 do 60.000 EUR-a; osiguranje se zaključuje uz prethodno izvršen lješkarski pregled i konstataciju da je potencijalni osiguranik zdrava osoba.

²⁹ Prof. Dr. D.Mrkšić, G.Tomašević-Dražić: Polisa osiguranja života u funkciji dobijanja komercijalnih kredita, Zbornik radova, Palić 2006. godine, str.178.

5. SARADNJA SA BANKAMA U SPROVOĐENJU OSIGURANJA ŽIVOTA ZA SLUČAJ SMRTI KORISNIKA KREDITA

5. 1. BANKE KAO AKTIVNI UČESNICI U POSLOVIMA OSIGURANJA

Razvoj novih vidova poslovanja na finansijskom tržištu, kao i zahtjevi komitenata, doveli su vremenom do određenih promjena u klasičnom poslovanju banaka, osiguravajućih društava i drugih učesnika na finansijskom tržištu. Kao posledica globalizacije i drugih pratećih faktora danas je uobičajno da velike kompanije u okviru svoje ponude nude komitentima raznovrsnu lepezu usluga koja obuhvata sve mogućnosti ulaganja slobodnih sredstava, uključujući i investicije, ulaganje u hartije od vrijednosti i transakcije sa njima, klasične bankarske usluge i usluge osiguranja. Osnovni motiv ovakvog nastupa na tržištu je smanjenje troškova distribucije pojedinih proizvoda, povećanje profita i eliminacija konkurencije.³⁰

Svojevremeno su u većini zemalja poslovi banaka bili striktno odvojeni od poslova osiguranja i zakonska regulativa je bila veoma rigidna jer se smatralo da je moguće da dođe do zloupotreba u toku poslovanja, kao i da se efikasna kontrola poslovanja banaka i osiguravajućih kompanija ne bi mogla sprovesti ako bi se dozvolilo da se banke u bilo kom vidu bave poslovima osiguranja.

Banke su se tržištu osiguranja u zemljama članicama Evropske unije kao aktivni učesnici posebno angažovale krajem 80-tih i početkom 90-tih godina prošlog vijeka. Pojedine velike banke su osnivale osiguravajuće kompanije koje su se bavile poslovima životnih osiguranja i penzija, tako da su na svojim šalterima nudile klijentima proizvode svojih osiguravajućih kompanija. Na taj način su banke uspjele da obezbijede značajan izvor prihoda uz korišćenje postojećih baza podataka o klijentima kao i svojih ljudskih i prodajnih resursa. U Francuskoj,³¹ Njemačkoj, Velikoj Britaniji, Irskoj i Španiji³² su banke bile veoma aktivne, prodaja poslova osiguranja je postala značajan izvor ukupnog prihoda banaka, i banke su čak počele da kreiraju sopstvene proizvode osiguranja.

Prednost prodaje proizvoda osiguranja preko šaltera banaka se za osiguravače ogleda u činjenici da su troškovi distribucije bili niži od onih koji su uobičajeni u klasičnim načinima distribucije produkata osiguranja. Osiguravajuće kompanije su stoga krenule da kupuju akcije banaka ili da ih osnivaju kao i da usavršavaju svoje proizvode i vrše obuku bankarskih kadrova u cilju stručne prodaje proizvoda osiguranja.

³⁰ Osiguranje u svetu novog zakonodavstva, Zbornik radova, Palić 2005. godine.

³¹ Procjena je da su u Francuskoj skoro pola francuskog novog osiguranja života prodavale banke i Predica-u, podružnica Credit Agricole, koja je druga najveća francuska kompanija za osiguranje života samo posle dvije godine rada.

³² U Španiji su banke dominirale tržištem osiguranja na taj način što su pet osiguravajućih kompanija od osam vrhunskih kompanija bile podružnice banaka.

U svijetu je danas uobičajena povezanost banaka i osiguravajućih kompanija kako putem kapital odnosa tako i putem uspostavljanja poslovne saradnje po raznim osnovama. Povezivanje se javlja u obliku zajedničkog ulaganja (joint venture) i drugih raznih oblika tržišnih aranžmana (marketing agreements),³³ koordinacijom upravljanja uz zajednički razvoj proizvoda i međusobno korišćenje baza podataka o klijentima.³⁴ Tradicionalno dio plasmana osiguravajućih društava se odvija preko banaka, a sa druge strane banke sarađuju sa osiguravajućim kompanijama i na taj način što na svojim šalterima nude proizvode osiguranja kao i proizvode sa elementima bankarstva i osiguranja. U većini evropskih zemalja³⁵ je zakonskom regulativom dozvoljena distribucija produkata osiguranja preko banaka. Distribucija proizvoda životnog osiguranja najrazvijenija je u Evropi, s tim da je posebno razvijena u Francuskoj, Portugaliju, Španiji i Italiji. Udio bankoosiguranja se u ukupnim kanalima prodaje proizvoda životnog osiguranja u ovim zemljama kreće od 60% do 70%.

5. 2. UGOVARANJE OSIGURANJA ŽIVOTA ZA SLUČAJ SMRTI KORISNIKA KREDITA SA BANKAMA

S obzirom na to da su banke nosioci prava sa polise o osiguranju života za slučaj smrti korisnika kredita i da se zaključivanje ovakvog ugovora o osiguranju vrši tek po odobrenju kredita od strane banke, osiguravajuće kompanije sa bankama sklapaju pojedinačne ugovore o osiguranju života. Predmet ugovora je osiguranje života za slučaj smrti korisnika kredita. Ugovorom su određena prava i obaveze banaka i osiguravača kao i uslovi pod kojima se zaključuje ovaj vid osiguranja.

U ugovoru stoji da se polise za osiguranje života za slučaj smrti korisnika kredita zaključuju prema spisku koji sadrži: ime i prezime korisnika kredita, jedinstveni matični broj, adresu i mjesto stanovanja, ime firme gdje je zapošljen, iznos kredita, rok otplate i anuitetnog plana otplate kredita. Banka, korisnik osiguranja se obavezuje da osiguravaču dostavlja spisak novozaključenih korisnika kredita. Na osnovu dostavljenih spiskova izdaju se polise koje važe od 01. u narednom mjesecu i trajanje osiguranja je rok otplate kredita. Sve eventualne promjene u otplati kredita korisnik osiguranja je dužan dostavljati osiguravaču u pismenoj formi.

Ugovorom o osiguranju života za slučaj smrti korisnika kredita, osiguravač preuzima obavezu da u slučaju smrti osiguranika/korisnika kredita u toku trajanja osiguranja isplati korisniku osiguranja osiguranu sumu ili njen dio. Poslovnoj banci koja je zaključila sa

³³ D.Šulejuć, Banke na tržištu osiguranja, Pravni život br. 10/2002.str.258.

³⁴ P.Kapor, Bankarsko osiguranje, zbornik radova Osiguranje na prekretnici, Vrnjačka banja, 2004, str.147.

³⁵ U Engleskoj je dopušteno da banke i osiguranja uzajamno prodaju produkte i usluge.

osiguranikom ugovor o kreditu u slučaju nastanka osiguranog slučaja isplaćuje se osigurana suma ili njen dio do visine ostatka glavnog duga, a iznad tog iznosa licu koje je na polisi, pored banke određeno za korisnika. Kao i kod drugih oblika osiguranja života i kod riziko osiguranja za slučaj smrti korisnika kredita osiguravač u svojim uslovima osiguranja definiše isključenja i ograničenja svojih obaveza. Obaveza osiguravača da isplati osiguranu sumu ili njen dio ne postoji ako je do smrti osiguranika došlo:

- usled pokušaja ili izvršenja samoubistva,
- usled zemljotresa,
- usled rata, građanskog rata, ratnih operacija,
- usled ustanka, nemira, pobuna ili sličnih događaja,
- usled sabotaze ili terorističkih akcija iz političkih pobuda, ako je osiguranik u navedenim događajima aktivno učestvovao,
- pri pripremanju, pokušaju ili izvršenju umišljajnog krivičnog djela, kao i pri bjehu posle takve radnje.

U prethodno navedenim slučajevima osiguravač isplaćuje do tada prikupljenu matematičku rezervu, ali samo u slučaju da je osiguranje zaključeno na period duži od godinu dana – osiguranje sa višegodišnjim trajanjem i sa jednokratnim plaćanjem premije.

Ukoliko korisnik osiguranja – fizičko lice namjerno izazove smrt osiguranika, osiguranik nije u obavezi da korisniku – fizičkom licu isplati osiguranu sumu, ali je dužan da banci – kreditoru isplati osiguranu sumu ili njen dio do visine ostatka glavnog duga.

Takođe, obaveza osiguravača da isplati osiguranu sumu ili njen dio ne postoji ukoliko je smrt osiguranika nasupila kao posledica važnih okolnosti, koje je osiguranik prećutao prilikom zaključenja ugovora, a odnosile su se na njegovo zdravstveno stanje. Osiguravač nije u obavezi da isplati osiguranu sumu, odnosno naknadu ako je u času zaključenja ugovora već nastao osigurani slučaj ili je taj bio u nastupanju ili je bilo izvjesno da će nastupiti ili ako je već tada bila prestala mogućnost da on nastane.³⁶

S obzirom da premija osiguranja života nije utuživa ukoliko osiguranik ugovori osiguranje sa godišnjim plaćanjem premije i ne plati premiju mjesec dana od njene dospelosti, osiguravač može pismenim putem da pozove osiguranika da plati dospjelu premiju. Ako osiguranik ne plati premiju ni posle dva mjeseca od njene dospelosti, osiguravač osiguraniku i banci – davaocu kredita šalje novu opomenu, odnosno obavještenje o neplaćanju premije sa posledicama neplaćanja. U slučaju da premija ne bude plaćena ni nakon tri mjeseca od dospelosti, osiguravač smatra da je osiguranik odustao od ugovora o osiguranju. Osiguravač je dužan da u tom slučaju obavijesti banku kreditora o odustanku osiguranika od ugovora o osiguranju i prestanku svoje obaveze za isplatu osigurane sume.

³⁶ Prof.Dr.D.Mrkšić, G.Tomašević-Dražić: Polisa osiguranja života u funkciji dobijanja komercijalnih kredita, Savetovanje Palić 2006, str.180.

Ugovor o osiguranju prestaje da važi, bez obzira na ugovoreno trajanje, kada:

- nastupi smrt osiguranika,
- istekne kalendarska godina u kojoj osiguranik navršši 65 godina života,
- nije plaćena premija prema uslovima osiguravača,
- jedna od ugovornih strana raskine – odustane od ugovora, u skladu sa uslovima osiguravača,
- istekne godina osiguranja za koju je plaćena premija, u slučaju ranije otplate kredita.

Ako u toku trajanja osiguranja nastupi osigurani slučaj – smrt osiguranika, korisnik osiguranja – banka kreditor podnosi pismenu prijavu osiguravaču, kao i dokaznu dokumentaciju: polis osiguranja, izvod iz matične knjige umrlih, izvještaj ljekara o uzroku smrti i dokaz o visini ostatka glavnog duga korisnika kredita po zaključenom ugovoru. Banka kreditor u obavezi je da dokaže da se po osnovu ugovora o kreditu nije prethodno namirila na neki drugi način, ili ako se banka namirila dijelom putem nekog drugog instrumenta obezbeđenja, mora da izjavi koliki je dio glavnog duga preostao da se podmiri po osnovu polise osiguranja života. Osiguravač je u obavezi da nakon kompletiranja dokumentacije i utvrđivanja postojanja obaveze i njene visine, u zakonskom roku isplati korisniku naknadu po osnovu osiguranja.

6. TENDENCIJE OSIGURANJA ŽIVOTA I PREDLOZI ZA NOVU REGULATIVU

Sa aspekta pojedinca (osiguranika), osim svoje osnovne namjene, polisa osiguranja života kao hartija od vrijednosti omogućava dugoročnu štednju i istovremeno može poslužiti kao obezbeđenje za dobijanje raznih vrsta kredita, bilo da je u pitanju lična investicija (stan, automobil, namještaj) ili privatan biznis. Kod odobravanja stambenih i komercijalnih vrsta kredita banke insistiraju na zalozi polise životnog osiguranja kao jednom od najsigurnijih vidova obezbeđenja. Zbog toga u privredno razvijenim zemljama nije rijetkost da jedan čovek posjeduje dvije ili više polisa životnog osiguranja. Takođe u praksi poslodavci ugovaraju životna osiguranja za svoje radnike ili bar za dio onih do kojih mu je posebno stalo da ih dodatno stimulišu i zadrže.

Većina država osobitu pažnju posvećuje ovoj problematiki posebno regulišući dvije stvari:

- Podsticaj razvoja osiguranja života
- Kontrolu i nadzor osiguravajućih društava

Podaci o ostvarenoj realizaciji za djelatnost osiguranja u svijetu potvrđuje tezu o ogromnom značaju i prihvaćenosti osiguranja života.

Po svom finansiskom karakteru izvori ovih sredstava su dugoročni, pa se ona za razliku od premije ne životnih osiguranja, po pravilu plasiraju na duži rok i veoma često ulažu u kapitalne investicije. Inače se sredstva prikupljena iz premije osiguranja života ulažu u državne obveznice, hartije preduzeća, akcije, nekretnine, infrastrukture, industrije ili ličnih investicija na bazi hipoteke. Pri tom su osiguravajuća društva dužna da ispoštuju dva osnovna principa:

- Princip sigurnosti
- Princip profitabilnosti

Shodno tome zemlje Evropske unije već dugi niz godina unazad, a od skora i zemlje u tranziciji izuzetnu pažnju poklanjaju zakonskom regulisanju politike plasmana sredstava premije životnih osiguranja, mada i dalje postoji različita praksa po pizanju ograničenja, odnosno liberalizacije ovog pitanja. Kod nas je ova problematika regulisana Zakonom o osiguranju, kao i aktom osiguravajućeg društva. Prema tome, imajući u vidu značaj osiguranja života za ekonomiju određene zemlje, njen finansiski sektor, kao i socijalnu politiku, većina državnih administracija nastoji da odgovarajućim mjerama,

posebno poreskim, stimuliše osiguravajuće kuće kao i osiguranike za što veća ulaganja u ovu vrstu osiguranja. Neke od tih mjera su:

- Oslobađanje od obaveze plaćanja poreza na promet usluga
- Oslobađanje od obaveze plaćanja poreza na naknade iz osiguranja
- Umanjenje osnovice poreza na dohodak građana za iznos plaćene premije životnog osiguranja
- Razne olakšice za osiguravajuća društva u vezi plasmana sredstava od direktnog interesa za državu itd.

Za razliku od privredno razvijenih zemalja, pa i nekih u neposrednom okruženju, možemo zaključiti da je naše tržište osiguranja a posebno osiguranje života, veoma nerazvijeno. Na takvo stanje su značajno uticali događaji iz predhodne decenije, uključujući hiperinflaciju koja je praktično razorila finansijski sektor, a takođe je u potpunosti izgubljeno poverenje stanovništva u domaće finansijske institucije.

Razvoj osiguranja života od višestrukog je značaja, kako za pojedinca tako i za zajednicu, a efekti bi mogli biti sledeći:

- Obezbeđenje sigurnosti pojedinca i porodice
- Širenje kulture osiguranja
- Podsticanje odgovornosti za sebe i za porodicu
- Podsticanje preduzimljivosti građana
- Podsticanje štednje stanovništva
- Formiraje dugoročnog kreditnog potencijala za investiranje u društveno korisne projekte
- Doprinos razvoju dopunskog penzionog osiguranja i rasterećenje državnog penzionog fonda
- Manji izdaci države u oblasti socijalne politike

Prema tome da bi se postigao razvoj ovih vrsta osiguranja potrebno je da državne institucije u saradnji sa osiguravajućim društvima pripreme odgovarajuće stimulatívne mjere. U poređenju sa zemljama u okruženju, posebno sa onim iz bivše SFRJ, možemo konstatovati da smo na tom planu u velikom zaostatku. U svim tim zemljama nadležne državne institucije su shvatile značaj razvoja osiguranja života i odgovarajućim potezima, posebno onim iz domena poreske politike, u značajnoj mjeri stimulisali kako pojedince tako i osiguravajuća društva. Kod nas je situacija takva da su propisi iz ove oblasti još nepovoljniji nego od prije nekoliko godina. Dok je to tako, tesko je očekivati da interesovanje građana počne da raste, odnosno da tržište proradi. Ukoliko se neke kategorije stanovništva i zainteresuju, postoji velika vjerovatnoća da ugovor o osiguranju zakluče sa nekom stranom osiguravajućom kućom. Prema našim važećim poreskim propisima ne samo da nema stimulacija, već postoje značajna poreska opterećenja. Osiguranik plaća porez na premiju osiguranja života, a takođe nakon isteka perioda osiguranja prilikom isplate osigurane sume. Takođe nije izostao ni porez na promet usluga, kao obaveza osiguravajćeg društva. Ne treba ispustiti iz

vida da su ova sredstva već jednom oporezovana i to prilikom isplate zarade, pa ipada da se radi o višestrukom oporezivanju. Kao što je već rečeno razvojem životnih osiguranja značajno se podstiče štednja stnovništva, formiraju se fondovi i mobilise se značajan finansijski potencijal za pokretanje privrednih i drugih aktivnosti. Da bi to postigle gotovo sve države raznim mjerama, odnosno njihovim kombinovanjem, a najčešće mjerama poreske politike podržavaju i stimulišu ovaj vid osiguranja. Prema tome nema razloga da se i kod nas ne razmišlja u tom pravcu, uzimajući u obzir sve nase specifičnosti i osobenosti. Koristeći pozitivna iskustva drugih, a istovremeno uvažavajući naše okolnosti, moglo bi se razmisliti o preduzimanju nekih od sledećih mjera.

- Oslobođanje osiguravajućih društava koja se bave životnim osiguranjem od obaveza plaćanja poreza na promet usluga
- Izuzimanje u cjelosti ili delimično iz osnovice za oporezivanje dohodka građana iznos plaćene premije životnog osiguranja
- Jasno regulisati poresku regulativu prema poslodavcima (pravnim licima) koja žele da zaključe osiguranje života za svoje zaposlene. Ukoliko je korisnik osigurane sume po isteku perioda osiguranja poslodavac, premiju osiguranja tereti kao rashod.
- Ukoliko premiju uplacuje i koristi preduzetnik ili lice koje se bavi samostalnom delatnošću, za premiju osiguranja života umanjiti osnovicu za obracun poreza na dohodak građana.
- Ukoliko se predviđa oporezivanje osigurane sume po isteku perioda osiguranja to činiti samo na razliku po odbitku uplaćene premije.
- Imajući u vidu visok stepen nezaposlenosti stimulisati rad na zastupanju i posredovanju na poslovima osiguranja života i to pozitivnim mjerama kako prema osiguravajućim kućama tako i prema već aktivnim i potencijalnim zastupnicima osiguranja.

U cilju donošenja optimalnih rešenja, potrebno je detaljno analizirati i razraditi svaku od navedenih mjera posebno, kao i koristiti mogućnost međusobnih kombinovanja. U svakom slučaju, tržište cijena će na odgovarajući način pozitivno reagovati na svaku mjeru nadležnih institucija, kao što se to desilo u većini zemalja u tranziciji. Ne smemo ispustiti iz vida da u ovoj oblasti, ipak nismo bez iskustva, jer je prije devedesetih godina tržište osiguranja života kod nas postojalo u određenoj mjeri. Podsjetimo se da je u Vojvodini krajem osamdesetih na dva miliona stanovnika bilo milion ugovora životnog osiguranja. Prema tome, odgovarajućim podsticajnim mjerama od strane države u cilju razvoja osiguranja života sigurno će se postići značajne višestruke koristi kako za građane tako i za privredu.

7. ZAKLJUČAK

Kako je vraćeno povjerenje građana u bankarski sistem, građani dolaze u banke i prilika je da im se pored bankarskih usluga na šalteru banke ponudi i mogućnost da završe još jedan za njih bitan posao – da zaključe ugovor o osiguranju. Potrebe građana za uslugama osiguranja, posebno životnog – osiguranja života i dobrovoljnog penzijskog osiguranja sve su veće. Ponuda ove usluge na šalterima banaka je izuzetno ekonomična za osiguravače, ekonomski efektna za banke, tako da ocijenjujemo veoma pozitivnim što je srbijanskim zakonom o bankama od nedavno i ovim novčanim ustanovama dozvoljeno da prodaju osiguranja, što će podstaći razvoj bankarskog osiguranja kod nas.

Analizom funkcije polise osiguranja života za slučaj smrti korisnika kredita, prilikom zaključenja ugovora o kreditu između korisnika kredita i poslovnih banaka, dolazi se do zaključka da ona, pored toga što štiti banku od rizika neizmirenja obaveza po osnovu datog kredita u slučaju smrti korisnika kredita, ima značajnu ulogu i kao finansijski zaštitnik porodice, nakon moguće smrti osiguranika.

Ova polisa predstavlja najbolji garant otplate kredita. Naplata ostatka glavnog duga nakon smrti osiguranika, najjednostavnija je i najbrža preko polise osiguranja života zaključene kod osiguravajućeg društva. Primjer „Lovćen osiguranja“ kazuje da i pored toga što je praksa osiguranja života za slučaj smrti korisnika kredita veoma kratka (svega dvije godine), broj zaključenih polisa osiguranja je prilično veliki. Prema tome, dolazimo do zaključka da potencijalni osiguranici i pored toga što nisu dovoljno informisani u vezi sa ovom vrstom osiguranja, većinom vrlo lako sklapaju ugovore o osiguranju života za slučaj smrti korisnika kredita. To govori da će korisnici kredita, kao sistem obezbjeđenja kredita, radije izabrati osiguranje života za slučaj smrti njegovog korisnika nego što će pribjeći nekom od već prevaziđenih instrumenata obezbjeđenja.

Napomenućemo još jednu bitnu konstataciju vezanu za sistem obezbjeđenja kredita a koja se tiče osiguranja nepokretnosti koje su stavljene pod hipoteku kao jedan od instrumenata ne plaćanja kredita. Naime, u prethodnom periodu zabilježen je i rast osiguranja nepokretnosti od osnovnih rizika. Objašnjenje leži u tome da banke ne žele da rizikuju sa objektima koje su korisnici kredita stavili pod hipoteku kao instrument obezbjeđenja za naplatu kredita. Osiguranje hipoteke je u većini slučajeva višegodišnje jer otplata ovakvih kredita traje od 10 do 30 godina. Sva prava po ovim polisama vinkuliraju se (prenose se) u korist banke. U ovom slučaju osiguravaju se samo osnovni rizici na objektu koji je predmet hipoteke.

I u teoriji i u praksi ostaje otvoreno pitanje prioriteta korišćenja instrumenata obezbeđenja kredita. Kada nastane osigurani slučaj, tj. dođe do smrti osiguranika najlakši način za namirenje potraživanja povjerioca je putem polise osiguranja života. Postavlja se pitanje da li polisa osiguranja života stornira dejstvo ostalih instrumenata obezbeđenja i

da li ima smisla da poslovna banka prilikom zaključenja ugovora o kreditu zahtijeva više instrumenata (žiranti, hipoteka ...). Smatramo da je od velikog značaja da osiguravajuće kompanije kod nas posvete više pažnje pojedinim podvrstama osiguranja koje su već u razvijenim zemljama jako isplative i koje značajno povećavaju portfelj osiguravajuće organizacije. Ovakvi vidovi osiguranja ponudu osiguravajućih kompanija čine mnogo atraktivnijom i raznovrsnijom za potencijalne osiguranike a samim tim osiguravajuća kompanija postaje konkurentnija na tržištu. Osiguravajuće kompanije kod nas treba da se posvete više iskustvu i praksi osiguravajućih društava u zemljama u okruženju jer su ekonomije ovih zemalja dosta slične.

Takođe, zaključujemo da bi osiguravajuće kompanije trebalo sa bankama da sklapaju više fleksibilnijih ugovora u kojima se javljaju poslovi osiguranja a koji su vezani za neke bankarske poslova, kao što je primjer osiguranja života za slučaj smrti korisnika kredita obrađen u ovom radu.

LITERATURA

1. Šulejić P., Vujović R., Mrkšić D., Žarković N., Rašeta J., Miloradić J.: „**Osnovi osiguranja**“, Univerzitet Singidunum, 2007. god.
2. Mrkšić D., Miloradić J., Žarković N., „**Uvod u osiguranje i životna osiguranja**“, N.Sad, 2006 god.
3. Kočović J., Šulejić P., „**Osiguranje**“, Ekonomski fakultet Beograd, 2002 god.
4. Marović B., Žarković N., „**Leksikon osiguranja**“, „DDOR Novi Sad “AD, N.Sad, 2002.god.
5. Marović B, Avdalović V., „**Osiguranje i upravljanje rizikom**“, Biografika AD Subotica 2003.god.
6. Petrović Z., Petrović T., „**Osiguranje života**“, Glosarijum 2003. god.
7. Andrijašević S, Petranović V., „**Ekonomika osiguranja**“, Alfa DD, Zagreb 1999. god.
8. „**Pravila poslovanja NKOSK**“, Nacionala Korporacija za osiguranje stambenih kredita, 2008. god.
9. „**Osiguranje i špedicija**“, N.Sad, 2001.god.
10. „**Uputstvo za sprovođenje osiguranja života za slučaj smrti korisnika kredita**“, „Lovćen“ Osiguranje AD Podgorica, 2006.god.
11. „**Posebni uslovi osiguranja za slučaj smrti korisnika kredita**“, „Lovćen“ Osiguranje AD Podgorica 2006. god.
12. Mrkšić D., Tomašević-Dražić G., Polisa „**Osiguranja života u funkciji dobijanja komercijalnih kredita**“, Zbornik radova, Palić, 2006.god.
13. „**Osiguranje u svijetu novog zakonodavstva**“, Zbornik radova, Palić, 2005.god.
14. Šulejić D., „**Banke na tržištu osiguranja**“, Pravni život, br.10/2002.
15. Kapor P., „**Bankarsko osiguranje**“, Zbornik radova, Vrnjačka Banja 2004. god.
16. Časopis „**Svijet osiguranja**“, Andrijašević S., Radić A.
17. www.lo.co.me
18. www.nbs.yu
19. www.nkosk.co.rs
20. www.haab.co.rs